

A szellemi alkotások jogi védelmének elvi alapjai a szocialista jogrendszerben

I.

1. A szellemi alkotások jogi védelmének és a társadalom érdekében való felhasználásuk jogi formáinak tökéletesítése olyan feladat, amely napjainkban, amikor a szocializmus erői minden irányban egyre teljesebben bontakoznak ki, különösen időszerűvé vált. A Szovjetunió világgraszoló sikereket ért el a technikai haladásban. A többi szocialista országok termelésének gyors, helyenként ugrásszerű fejlődése sem képzelhető el másképp, mint a termelés technikájának gyors ütemű fejlesztése útján. Minden szocialista országban egyre szélesebb tömegeket fog át, s egyre mélyebbre hatol a kulturális forradalom, amely a volt uralkodó osztályok kulturális monopóliumának megdöntése után ugrásszerűen emeli az egész nép kulturális színvonalát, különösen pedig azoknak a népi tömegeknek kultúráltságát, amelyek korábban magasabb művelődés lehetőségeiből, az irodalom, a tudomány, a művészet kincsének élvezetéből és elsajátításából gyakorlatilag ki voltak zárva. Lehetetlen fel nem ismerni, hogy a szocialista kulturális forradalom és a technikai haladás, a termelés minden irányú gyors növekedése s végső fokom a nép jólétének állandó emelkedése elválaszthatatlan kapcsolatban van egymással. A termelés technikáját gyors ütemben, tömegméretekben tökéletesíteni csak az egész nép kultúráltságának állandó növelése útján lehet. Nem képzelhető el, hogy a termelést rohamosan fejleszteni lehetne olyan tömegekkel, amelyek ugyanakkor nem haladnak előre öles lépésekkel a kulturálódás útján. A termelés technikájának fejlesztése és a szocialista kulturális forradalom előbbrevitele elválaszthatatlan egység, a társadalom, a világ szocialista átalakításának egyetlen, egységes folyamata.

Ebben a folyamatban a szellemi alkotásnak, a társadalom érdekében felhasználható új gondolatoknak különleges szerep jut. A termelés technikáját fejleszteni — ez jórészt új, fejlettebb termelési módszerek alkalmazását követeli meg. Fejlesztteni kell tehát azt a tevékenységet, amely az ilyen módszerek felfedezésére és a gyakorlatban való alkalmazására irányul. A szocialista államok minden eszközzel igyekeznek tömegméretűvé szélesíteni ezt a tevékenységet, elérni, hogy az új termelési módszerek felfedezése, a termelés tökéletesítése valóban a dolgozó tömegek mindennapi ügye legyen. Ehhez azonban biztosítani kell a termelésben felhasználható új gondolatok védelmét s tökéletesíteni kell azokat a jogi formákat is, amelyek útján ez a felhasználás végbemegy. A kulturális forradalom előbbrevitele — ez jórészt az irodalom, a tudomány, a művészet alkotásainak állandó fejlesztését és tömegméretű felhasználását követeli meg. Ehhez azonban védeni kell az irodalom, a tudomány, a művészet körébe eső szellemi alkotásokat, s tökéletesíteni kell azokat

a jogi formákat, amelyek útján a társadalom érdekében való felhasználásuk történik. Mindezek a megfontolások érthetővé tehetik azt a következtetést, hogy a szocialista államnak a megváltozott viszonyok között új módon kell megközelítenie a szellemi alkotások jogi védelmének kérdéseit. Ehhez azonban szükség van azoknak az elvi alapoknak lehető tisztázására, amelyeken az új szabályozásnak el kell alakulnia.

A második világháború után létrejött népi demokráciákban, köztük hazánkban is, az említett elvi alapoknak ezt a tisztázását külön is szükségessé teszi, hogy a népi demokratikus forradalom sajátosságainál fogva ezek az országok rendszerint készen találjanak olyan jogszabályokat, amelyeket a megdöntött korábbi társadalmi rendszer alakított ki. Ezek a jogszabályok átmenetileg, a népi demokratikus forradalom első éveiben esetleg használhatók lehetnek, de előbb-utóbb egyre nyomósabb szükséglet merül fel az új viszonyoknak megfelelő új szabályozásra. A szellemi alkotások szocialista védelme tehát közvetlenül kodifikációs probléma is, amellyel minden szocialista országnak előbb-utóbb szembe kell néznie. Nem véletlen, hogy valamennyi, a második világháború után létrejött népi demokratikus állam viszonylag igen korán megalkotta, s azóta többször is újjáalkotta, tökéletesítette az újításokról és a találmányokról szóló jogszabályait, s nem véletlen az sem, hogy a legtöbb európai népi demokrácia már új szerzői jogi törvényt is alkotott. Hazánkban ez a fejlődés kissé egyenetlenül, ellentmondásosan ment végbe. Viszonylag igen korán alkottuk meg első — azóta többször is újjáalkotott — jogszabályunkat az újításokról és a találmányokról —, ugyanakkor elvileg hatályában fenntartottuk vagy csak alig módosítottuk a múlt század végéről származó szabadalmi törvényt. Viszonylag elég korán új jogszabályt alkottunk a kiadói szerződések legfontosabb kérdéseiről, ugyanakkor hatályában fenntartottuk az 1921-ből származó szerzői jogi törvényt, sőt elvileg a Kereskedelmi Törvénynek a kiadói ügyeletről szóló szabályait is — annyiban, amennyiben az újabb szabályokkal nem ellenkeztek. Ez az ellentmondásosság, a szabályozásnak ez a csökevényes jellege elkerülhetetlenné teszi, hogy a közeljövőben egyre nagyobb nyomattal vetődjenek fel az új szabadalmi és az új szerzői jogi törvény megalkotásának szükséglete. Most hatálybalépett Polgári Törvénykönyvünkben egyébként erre utalás is történik.

Az általános — a társadalmi rendszer és a jogtípus fejlődésének törvényszerűségeiből eredő — és a különös — az európai népi demokráciák, különösen a magyar jog fejlődésén alapuló — okok mellett igen időszerűvé teszi a felvetett kérdést a nemzetközi kapcsolatok ügye is. Hazánk a többi szocialista országokkal együtt arra törekszik, hogy a világot romba döntő háború helyett békés versenyt folytasson a kapitalista államokkal, ugyanakkor fejlessze a velük fennálló kereskedelmi, ipari és kulturális kapcsolatokat. Ezek a kapcsolatok egyebek között a szellemi alkotások cseréjét is feltételezik. Emellett az európai népi demokráciák egy része, különösen hazánk számára a szellemi alkotások jogi védelmének kérdéseit nemzetközi szempontból sajátos jellegűvé teszi az, hogy még az elmúlt idők nemzetközi kapcsolatainak alakulása folytán tagjai vagyunk olyan multilaterális nemzetközi egyezményeknek, illetőleg ezek alapján létrejött szervezeteknek, amelyek a szellemi alkotások jogi védelmét tűzték ki célul. Új szabályaink kialakításánál tehát ezekre a nemzetközi kötelezettségekre is tekintettel kell lennünk.

2. A szellemi alkotások polgári jogi védelmének megjelenése egybeesik a kapitalizmus fejlődésének kezdeteivel. Sem a rabszolgatársadalomban, sem

tiszta feudális viszonyok között nem ismerik a szellemi alkotásoknak valaminő különleges védelmét. Ezekben a társadalmi rendszerekben, amelyek a termelő-eszközök tulajdonosának többé vagy kevésbé tulajdonjogot biztosítanak a közvetlen termelő, a dolgozó ember felett is, szükségképp kifejlődik bizonyos megvetés a munkával szemben, s ezzel együtt az a nézet is, hogy a munka és annak jogi szabályozása a magasabbrendű (szabad vagy nemes) ember méltóságával összeegyeztethetetlen. Ezért van az, hogy pl. Görögországban, ahol az emberi gondolkodásnak olyan nagyjai éltek, mint Platon vagy Aristoteles, vagy Rómában, ahol — mondjuk — a történetírásnak olyan képviselői alkottak, mint Livius vagy Tacitus, a szellemi munka jogi szabályozása mindvégig rendkívül kezdetleges maradt. Méginkább így volt ez a feudalizmusban. A lovag-költők, a trubadurok és a trubérek egyenesen sértésnek tartották volna, ha úri passziójukat bárminemű összefüggésbe hozták volna a földhöz-kötött jobbágy munkájával. Fel sem merült és nem is merülhetett fel az a gondolat, hogy alkotásaik jogi védelmére szükség lenne.

Alapvetően megváltozott a helyzet a XV. század második és a XVI. század első felében, amikor a középkori, eredetileg teljesen természetes gazdaság keretein belül lassanként kifejlődött egyszerű áruviszonyok kapitalista viszonyokká kezdtek átalakulni. A társadalmi viszonyoknak ez a továbbfejlődése a termelőerők magasabb színvonalra fejlődésén alapult. Ezt a magasabb színvonalat az ipari termelés gépi technikájának elterjedése, az ún. *ipari forradalom* jelentette, amelynek egyik része, mozzanata volt a *könyvnyomtatás* feltalálása is. A termelőerők magasabb színvonalán alapján kezdtek átalakulni a már korábban kifejlődött áruviszonyok. Ennek az átalakulásnak legfontosabb jellemző vonása az volt, hogy társadalmi méretekben áruvá lett a munkaerő, mégpedig nemcsak a közvetlenül árut előállító munkaerő, hanem az ehhez közvetett módon kapcsolódó szellemi munkaerő is. A fizikai bérmunkás mellett, nem sokkal később, megjelenik a szellemi bérmunkás is. „A burzsoázia — állapítja meg a Kommunista Kiáltvány — minden eleddig tiszteletreméltó és borzongó áhitattal szemlélt tevékenységről leszedte a dicsfényt. Fizetett bérmunkásává változtatta az orvost, a jogászt, a papot, a költőt, a tudomány emberét.”¹ A szellemi munkaerőnek ez az áruvá változása, a szellemi munkának bérmunkásává való átalakulása tükröződik — az uralkodó osztály érdekeinek megfelelően — azokban a jogi szabályokban, amelyek a szellemi alkotások „védelmére” a XV—XVI. századtól kezdve létrejöttek.

Marx az áruviszony társadalmi feltételeit elemezve rámutatott arra, hogy „az áruk őrzőinek egymáshoz, mint oly *személyekhez* kell viszonyulniok, akiknek *akarata* ama dolgokban lakozik, úgy hogy az egyik csak a másik akaratával, tehát mindegyikük csak mindkettőjükben közös akarat-aktussal tulajdoníthatja el az idegen árut, amennyiben a sajátját átengedi.”² A munkaerőre mint árura nézve ez annyit jelent, hogy a munkaerő csak olyan feltételek mellett lehet áruvá, ha a munkás egyfelől személyében szabad, másfelől viszont meg van fosztva attól, hogy munkaerejét saját termelő eszközei körében fejtsse ki. A munkaerő áruvá változása tehát elsősorban bizonyos elkülönítettséget, kizárólagosságot követel meg a munkaerő-áru „őrzője” számára. Ezzel az elkülönítettséggel, kizárólagossággal egyidőben azonban

¹ MARX—ENGELS: A Kommunista Párt kiáltványa. MARX—ENGELS: Válogatott művek. I. köt. Bp. 1949. 13. p.

² MARX: A tőke. I. köt. Bp. 1949. 95. p.

ki kell fejlődnie saját ellentétének, az összekapcsoltságnak is, azoknak az eszközöknek, amelyeknek segítségével a munkaeerő-áru „örzője” elidegeníti saját áruját, munkaerőjét, hogy annak fejében a tőkés árujához, a munkabérhez hozzájusson. Az áruviszony társadalmi feltételeinek természetesen a jogban is tükröződniök kell s valójában a *szellemi alkotások jogi védelmének kapitalista története nem más, mint kifejlődése egyfelől azoknak a szabályoknak, amelyek a szellemi munkaeerőnek, illetőleg a szellemi munkaeerő termékeinek: a szellemi alkotásnak elkülönítését (szerzői jog, szabadalom), másfelől a szellemi munkaeerő, illetőleg a szellemi alkotás megvásárlását (kiadói szerződés, licencia) biztosítják.* A szellemi alkotások jogának burzsoá elmélete rendszerint csak az első körbe tartozó jogi eszközök (szerzői jog, szabadalmi jog) kifejlődését veszi figyelembe, holott csak a kétféle jogi eszköz kifejlődésének egymásmellette sége mutatja világosan a jogi formák mögött meghúzódó társadalmi folyamatot: a szellemi munkaeerő áruvá válását.

A szellemi alkotások jogi védelme körében az elkülönítés első (még feudális) formái a királyi (uralkodói) *privilegiumok* voltak. Már a XV. század második felétől kezdve, méginkább a XVI. század első felében kezdenek szórva nyosan feltűnni a legfejlettebb kereskedelmi és ipari városokban olyan privilegiumok, amelyek egy-egy könyvnyomtató, kiadó javára (aki még sok esetben szerző is volt) biztosították azt a kizárólagos jogot, hogy művét nyomtathassa és terjeszthesse. Ugyanebben az időben tűnnek fel az első privilegiumok, amelyek új ipari eljárások, találmányok kizárólagos felhasználását biztosítják a vállalkozó (sok esetben egyúttal feltaláló) részére. Az újonnan kifejlődő intézménynek erős ellenállással kellett megküzdenie. Az ellenállás egyrészt a kisebb feudális földesurak részéről volt tapasztalható, akik érthető módon hűbéri jogaik sérelmét látták ezekben a jórészt polgárok számára adományozott jogokban, másrészt az igen erős céhszervezet részéről, amely évszázadokon át kialakult kicsinyes, aprólékos szabályokban rögzítette az ipari termelés formáit, és kivívott előjogainak sérelmét látta a privilegiumban. Abban a mértékben azonban, ahogy a kapitalista viszonyok kifejlődtek, s a feudális monarchia egyre inkább kezdett az abszolút monarchia állomásához közeledni, a privilegiumok egyre szélesedtek, egyre intézményesebbekké váltak. A XVI. század második felétől kezdve már egész Európában — Magyarországon is — megtaláljuk az uralkodói privilegiumok széleskörűen kifejlődött rendszerét. Érthető, hogy az első átfogó törvényalkotásra az akkori legfejlettebb ipari országban, Angliában került sor. A feltörekvő polgárság érdekeiért egyre élesebben küzdő parlament és a király között az ipari privilegiumok (akkori elnevezéssel „monopóliumok”) körül kifejlődött harc a parlament győzelmével ért véget s 1624-ben létrejött a „Statute of Monopolies”, a világ első szabadalmi törvénye. Ez a törvényalkotás még teljesen a privilegiumrendszer nyomait viseli magán, a király elvileg szabadon adományozza a monopóliumot, s a királyi jognak csupán korlátai a szabadalomra vonatkozó szabályok, így pl. hogy szabadalmat csak új eljárásokra, kizárólag a valódi és első feltaláló részére lehet adományozni, legfeljebb 14 évre. A jogfejlődésnek ez az állapota került át az Északamerikai Egyesült Államokba, amely 1790-ben alkotta meg lényegében angol mintára készült szabadalmi törvényét. Ez a törvény azonban már a polgárság fejlődésének új állomását kifejező francia forradalmi természetjogi gondolkodás hatását is mutatja.

A hatalom felé törő burzsoázia érdekeit a legkövetkezetesebben tükröző francia természetjog volt az a szellemi áramlat, amely a szellemi alkotások

jogi szabályozásának feudális, privilegialis formáit áttörte, s kialakította a következetesen burzsoá szabályozás intézményeit. A francia polgári forradalmi gondolkodók azt az eszmét fejtették ki, hogy a szellem alkotásaihoz való jog az ember „természetes és elidegeníthetetlen” jogai közé tartozik, s hogy valójában *a szellemi munka termékein az embernek éppen úgy tulajdonjoga van, mint minden másnemű dolgon.* A szellemi munka termékei ezzel a szentnek és sérthetetlennek minősített magántulajdon oltalma alá kerültek. Míg azonban a magántulajdon a tőkés számára a termelőeszközök birtoklásának védelmét jelentette a munkással szemben, addig az író, a tudós, a feltaláló „magántulajdona” szellemének alkotásain valójában teljes kiszolgáltatottságát jelentette a tőkés, a kiadó, az ipari vállalkozó irányában. Ahhoz ugyanis, hogy a műből jövedelemhez jusson, arra volt szükség, hogy a kiadóval, az ipari vállalkozóval szerződést kössön. Ebben a szerződésben pedig nyilvánvalóan a gazdaságilag erősebb tőkésnek volt uralkodó szerepe. A szellemi alkotások jogi szabályozásának ezt az első, következetesen burzsoá módját valósította meg a francia forradalmi törvényhozás két törvénye: az 1791. évi szabadalmi törvény és az 1794. évi szerzői jogi törvény.

Az európai kontinens államai a francia példát követve a XIX. század folyamán szinte valamennyien létrehozták a legfontosabb szellemi alkotások jogi védelmére vonatkozó törvényeiket. E törvényalkotásokban egyrészt a francia, másfelől — a XIX. század második felétől kezdve — egyre inkább a német szerzői és szabadalmi törvényalkotások szolgáltak mintául.

3. A magyar burzsoá jog fejlődése alapvonásaiban az általános fejlődési vonalat követi. A XVI. század második felétől kezdve jelennek meg nálunk is azok a privilégiumok, amelyek a szellemi alkotások jogi szabályozásának kifejlődését jelentik. A nagyszombati (a mai budapesti) tudományegyetem pl. 1584-ben királyi privilégium alapján adja ki a Corpus Juris-t. A nagyszombati egyetemi nyomdának ebben az időben már kizárólagos joga van iskolakönyvek kiadására. Az iparilag hasznos gondolatok védelme valamivel később, voltaképpen csak a francia forradalom vívmányainak hatása alatt kezdett kifejlődni. A magyar helytartótanács az 1820-ban kiadott első osztrák szabadalmi törvény hatályát terjesztette ki Magyarországra. Ez eljárás ellen az 1825. évi országgyűlés felszólalt ugyan, végül azonban az 1840. évi XVIII. törvény (66. §) kimondotta, hogy „... a találmányi kiváltság-levelet (Erfindungs-Patent) kívánó részvénytársaságok... a fennálló rendszabásokhoz alkalmaztatandják magokat”, tehát az 1820. évi osztrák pátens változatlan maradt.

Az 1840—1848-ig tartó s a progresszív reformok megvalósításában egyébként oly termékeny korszak újabb kezdeményezéseket hozott a szellemi alkotások jogi védelme terén is, ezek azonban kivétel nélkül csak javaslatok maradtak. 1843-ban a pozsonyi kerületi választmány magyar törvényjavaslatot dolgoz ki „a találmányok kizáró gyakorlati biztosítványozásáról”, ez a javaslat azonban tárgyalás alá sem kerül. A szerzői jog területén a Kisfaludy-Társaság kezdeményezésére Szemere Bertalan készített javaslatot, ezt az 1844-ik évi országgyűlés elfogadta és szentesítés végett a király elé terjesztette. A törvényjavaslatot nem szentesítették, hanem módosítás végett visszaküldték az országgyűlésnek. 1847-ben újabb szerzői jogi törvényjavaslat készült, ezt azonban az országgyűlés a forradalom kitörése, majd leveretése miatt már nem tárgyalta.

1853. május 1-től érvénybe léptek Magyarországon az osztrák polgári törvénykönyv és az azt kiegészítő egyéb osztrák jogszabályok. Ezek sorában irányadó lett az 1846. évi császári nyíltparancsal kibocsátott osztrák szerzői jogi törvény, továbbá az 1852. évi osztrák szabadalmi törvény. Ezek a szabályok egészen az 1861. évi Országbírói Értekezletig maradtak hatályban. Az Országbírói Értekezleten létrehozott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a polgári magánjoggal foglalkozó I. rész 23. §-ában kimondták, hogy „... az ész szüleményei is oly tulajdont képeznek, mely a törvény ótalma alatt áll”. Az ITSZ-nek ez a rendelkezése világosan mutatja, hogy a francia forradalmi törvényhozás által 1791-ben, illetőleg 1794-ben elfogadott tulajdoni szemlélet, illetőleg a mögötte rejlő kapitalista viszonyok egy félévszázad alatt európaszerte elterjedtek s a magyar jogi tudatnak is alapjává váltak.

A kiegyezés után a gyorsan fejlődő kapitalista viszonyok között egyre világosabbá vált, hogy az ITSZ említett szűkszavú rendelkezése a szellemi alkotások jogi szabályozására nem elegendő. A törvényhozás — jellemző módon — elsőnek a burzsoá érdekek szempontjából fontosabb kiadói jogot szabályozta a Kereskedelmi Törvény (1875: XXXVII. tv.) második részének nyolcadik címében (515—533. §). Csak ezt követően került sor 1884-ben az első magyar szerzői jogi törvény (1884: XVI. tv.) megalkotására, amelyet már csak az első világháború után, a jelenleg is hatályban levő 1921. évi LIV. tv. váltott fel. A szabadalmi jog területén a fejlődés még vontatottabb volt, mert ezen a területen hazánkknak Ausztriától való ipari függése különös erővel érvényesült. Az osztrák kormány több javaslatot is dolgoztatott ki az ipart érintő törvényhozás egységesítésére, ezek azonban nem váltak törvénné. Végül létrejött a találmányi szabadalmakról szóló 1895. évi XXXVII. tv., amely novelláris változtatásokkal a ma is hatályos magyar szabadalmi törvényt tartalmazza.

4. A kapitalista áruviszonyok fejlődésének menetében törvényszerű jelenség, hogy mihelyt a kapitalizmus meghódítja a belső piacot, nyomban túllép az országhatárokon és nemzetközi áruforgalmat alakít ki. A nemzetközi kapitalista piacnak ez a kialakulása a XIX. század folyamán válik teljessé s terjed ki egyebek között az immár teljes mértékben áruvá lett szellemi munkaerő termékeinek nemzetközi kereskedelmére is. Az objektív viszonyoknak ez a fejlődése szükségképp maga után vonta a törekvést a szellemi alkotások nemzetközi hatályú szabályozására. Ezek a törekvések a múlt század 80-as és 90-es éveiben különféle ún. nemzetközi uniók létrehozására vezettek, amelyek többé vagy kevésbé kölesönösen biztosították a nemzetközi forgalomba kerülő szellemi alkotások védelmét.

1889-ben létrejött az ún. *berni unió*, amely a szerzői alkotások nemzetközi védelmének biztosítására hivatott. Ennek az egyezménynek Magyarország az 1922. évi XIII. tv. alapján tagja s ezt a tagságot a második világháború befejezését követően is megtartotta. A szerzői alkotások e nemzetközi védelmének lényege az, hogy az egyezményben részes államok saját hatóságaik előtt általában a belföldiekkel egyenlő jogi védelmet nyújtanak az egyezményben részes külföldi országok szerzőinek, illetőleg az ott megjelent alkotásoknak. Ez a védelem általában nem függ semmiféle bejelentéstől vagy más nyilván tartástól. A berni unió mellett egyes országok — lényegében a berni unió szabályozási módszeréhez hasonló — külön egyezményekben biztosították egymás szerzői, illetőleg kiadói számára a kölesönös védelmet. A többi egyez-

jog” kategóriája alatt kívánják összefoglalni. Kohler még csak addig ment, hogy kapitalista körülmények között nem vagyoni javakra nézve vagyoni jogviszonyok létezését állította. A személyiségi jogok elméletének hirdetői ezzel szemben igyekeznek lehetőleg kiküszöbölni a szellemi alkotások elmélete köréből minden vagyoni, „anyagi” elemet és a szellemi alkotások jogi védelmét a jórészt irracionálisan felfogott „személyiség” védelmére visszavezetni. Ebben a körben igen gyakoriak azok a burzsoá jogi nézetek, amelyek a szellemi alkotást egészében, gyökerében irracionálisnak, felfoghatatlannak, „személyfölötti”-nek minősítik és a szellemi alkotás jogi védelmének természetét elsősorban a „személyfölötti” értékek védelmében látják. Mondanunk sem kell, hogy ez a történetileg legmodernebb burzsoá nézet, amely egész jellegében idomul az imperializmus korszakának azok tekintetben ködös, irracionális társadalomtudományi nézeteihez, s legtávolabb van a valóságtól. Miközben a szellemi munkaerő az imperializmus viszonyai között egyre inkább áruvá válik, a szellemi munkás egyre teljesebben rabja lesz az időközben monopóliumokká fejlődött kiadóvállalatoknak és más ipari vállalatoknak, addig az elmélet egyre erőteljesebben, egyre kizárólagosabban emeli ki a burzsoá kizsákmányolást szolgáló jogi szabályozás valamiféle nem anyagi, tisztán személyiségi, vagy éppen személyfeletti jellegét. Az ilyen nézeteknek nyilvánvalóan semmi más céljuk nem lehet, mint a jogi szabályozás valódi jellegének minél tökéletesebb elleplezése.

A szellemi alkotások jogának burzsoá elméletei közül még a viszonylag legőszintébb az a nézet (Elster), amely a szellemi alkotások jogi védelmében *versenyesszöközt* lát, a magánvállalkozók között folyó verseny eszközt. Valóban nehéz lenne tagadni, hogy a szerzői vagy szabadalmi jog, *miután* annak felhasználására az ipari vagy kereskedelmi tőkés jogot szerzett, versenyesszöközzé változik, a szellemi alkotás felhasználására vonatkozó kizárólagos jogot a tőkésék *egymás irányában* arra használják fel, hogy versenyt folytassanak a másikkal, s lehetőleg legyőzzék, tönkretegyék versenytársukat. Az Elster-féle elmélet annyiban mindenesetre tökéletesebb, a valósághoz hívebb a többiekénél, hogy a szellemi alkotások kapitalista jogi védelme mögött meghúzódó társadalmi viszonyok egyik, nagyon lényeges mozzanatát adekvát módon tükrözi. Fogyatékosága (s egyben burzsoá jellegének közvetlen bizonyítéka is) abban van, hogy az elemzett jogi szabályozásnak ezt a mozzanatát emeli ki, sezt viszont abszolúttá teszi. Nyilvánvaló, hogy a szellemi alkotások védelmére vonatkozó jogi elméletnek alkalmasnak kell lennie arra, hogy e jogszabályok elemzését nyújtsa mintegy kezdettől fogva, tehát nemcsak akkor, amikor a szerzői vagy szabadalmi jog már a tőkés vállalkozó rendelkezése alá került. A tőkésék egymás közötti viszonyában a szellemi alkotásra vonatkozó jog kétségkívül versenyesszököz, ez azonban még nem magyarázza meg e jogintézmény funkcióját magához az alkotóhoz való viszonyában. Nem is magyarázhatná meg, mert akkor a „tulajdonjog”, az „immateriális vagyong”, a „személyiségi jog” szépen hangzó jelszavai helyett rá kellene mutatnia arra, hogy a tőkés a neki kiszolgáltatót gondolkodó szellemi termékét, mint árut vásárolja meg. Emellett a most tárgyalt elmélet a verseny elemét mint a szellemi alkotások jogi szabályozásának mintegy időfeletti intézményét mutatja be, nem is gondol (s mert kapitalista elméletről van szó, nem is gondolhat) arra, hogy eljön majd az a korszak, amelyben a szellemi alkotás jogi védelmének szabályai alapján másféle társadalmi viszonyokat fognak tükrözni.

II.

6. A szocialista állam — létrejöttének időpontjában — azzal a helyzettel találja magát szemben, amelyet a szellemi alkotások létrejöttének és felhasználásának kapitalista viszonyai teremtettek. A tőkés vállalatok, amelyeket a szocialista állam kisajátít, maguknak szerezték meg a szellemi alkotások s az azokra vonatkozó kizárólagos jogok javát, a találmányokat, amelyek érdekeik szempontjából jelentősek voltak, a szerzői jogokat, amelyek alapjául szolgáló művek elterjesztése haszonnal kecsegtetett. A szellemi alkotásokra vonatkozó jogok tehát a szocialista állam létrejöttének időpontjában — éppen az alapjukul szolgáló társadalmi viszonyok természeténél fogva — általában *nem az alkotót, hanem a vállalkozót* illetik meg. A szellemi alkotások javarészt a tőkés tulajdonában vannak, ő rendelkezik velük. Ebből következik, hogy a szocialista állam, fejlődésének első szakaszában, a tőkés vállalatokkal együtt kisajátítja azokat a szellemi alkotásokat is, amelyek tulajdonukban vannak, amelyek valójában részei a tőkés vállalatnak. Ez a forradalmi lépés — éppen úgy, mint maga az államosítás is — a tőkés osztály ellen irányul, valójában a kisajátítók kisajátításának egyik, éspedig sajátos mozzanata. A tőkés, amikor megveszi a tanulmányt, az írói, a tudományos vagy a művészeti alkotást attól, aki azt létrehozta, ezzel valójában megteremti magának az értéktöbblet elsajátításának lehetőségét. A tőkés által elsajátított, tulajdonában tartott szellemi alkotás államosítása tehát tulajdonképpen az értéktöbblet elsajátításának lehetőségét veszi el a tőkéstől. A szellemi alkotás kisajátítása lényegére, jelentőségére nézve nem különbözik magának a tőkés vállalatnak a kisajátításától, a termelés eszközeinek állami tulajdonba vételétől.

A már tőkés tulajdonba került szellemi alkotás államosításával egyidejűleg azonban másik, az előbbitől lényegesen különböző természetű feladat is felmerül a szocialista állam előtt. A szellemi alkotások kapitalista joga voltaképpen nem volt más, mint eszköz arra, hogy a szellemi alkotás a tőkés kezébe, rendelkezése alá, tulajdonába jusson. Ennek érdekében „biztosít” a tőkés jogrendszer „kizárólagos” jogokat a szellemi alkotónak. A szocialista építés ezzel szemben azt a feladatot állítja a szocialista állam elé: teremtsen meg azokat a szervezeti formákat és jogi eszközöket, amelyek útján a szellemi alkotó, az újító, a feltaláló, az író, a tudós, a művész valóban megkapja a neki járó védelmet és megbecsülést, amelyek ösztönzik őt a nép érdekeit szolgáló egyre magasabb színvonalú alkotásra, amelyek biztosítják az alkotás felhasználását immár nem egyes tőkések, nem magánvállalkozók, hanem az egész társadalom érdekében.

Ebből a kétarcú, kettős jellegű feladatból folyik, hogy a szocialista államnak a szellemi alkotásokra vonatkozó jogszabályait is két csoportba kell osztani. Az egyik csoport azoknak a jogszabályoknak foglalata, amelyek a tőkés tulajdonba került szellemi alkotás kisajátítását valósítják meg. Az e csoportba tartozó szabályok, amelyek a tapasztalatok szerint főleg a tőkés vállalatok szabadalmaival, ipari mintáival, gyártási titkaival kapcsolatban válnak szükségessé, mintegy a múltba néznek, voltaképpen likvidálják jogi téren is azt a monopolhelyzetet, amelyet a tőkésosztály korábban élvezett. A jogszabályok másik csoportja mintegy a jövőbe néz, nem a kisajátított tőkés vállalkozó, hanem a szellemi alkotó irányába, aki immár szocialista viszonyok között a nép javára fog alkotni, aki nincs kiszolgáltatva a tőkés

vállalkozó haszonszerzési vágyának, hanem számíthat a nép érdekét szolgáló alkotó munkájának erköles és anyagi elismerésére.

A továbbiakban figyelmünket a szellemi alkotásokra vonatkozó jogszabályok e második csoportjára, a jövőbe mutató jogi rendezésre, ennek elvi alapjaira fordítjuk.

7. A szocialista jogtudományt a burzsoá jogtudománytól a szellemi alkotások jogi védelmére vonatkozó kutatásban is az alapvetően eltérő világnézeti kiindulópont s az eltérő tudományos módszer különbözteti meg. A burzsoá jogtudomány — mint láttuk — elsősorban a szellemi alkotásra vonatkozó kizárólagos jogok „jogi természetére” keresett feleletet. Ezzel tulajdonképpen elvonatkoztatott ezeknek az alanyi jogoknak konkrét lényegétől, e jogokat önmagukban vizsgálta, önmagukból kísérelte meg magyarázni. Így juthatott olyan következtetésekre, hogy ezek az alanyi jogok egybeesnek a tulajdonjoggal vagy legalábbis immateriális vagyoni jogok vagy a végső lényegét tekintve megfoghatatlan, irracionális „személyiség” védelmét jelentik. A szocialista jogtudomány kutatásainak mindenekelőtt a kiindulópontjuk alapvetően más. A szocialista jogtudomány a jogot, a szellemi alkotások jogát is az alapul fekvő társadalmi viszonyokból kívánja magyarázni, a jogi formákat, az alanyi jogokat úgy fogja fel, mint meghatározott, konkrét társadalmi viszonyok kifejezési formáit. Az első kérdés tehát, amelyet a szocialista jogtudománynak a most vizsgált témával kapcsolatban fel kell tennie: *milyen társadalmi viszonyokat szabályoz a szellemi alkotások joga*, melyek azok a reális kapcsolatok, amelyeknek jogi kifejezésformájáról, állami szabályozásáról adott esetben szó van. Ezt a kérdést továbbá nem elvontan, tértől és időtől függetlenül teszi fel, hanem konkrét társadalmi viszonyok között, jelen esetben olyan viszonyok között, amelyeket a termelési eszközök társadalmi tulajdona, a munkásosztály-vezette dolgozó nép hatalma jellemez.

A szellemi alkotások joga — legszélesebb értelemben — azokat a társadalmi viszonyokat szabályozza, amelyek a szellemi alkotás létrehozásával és a társadalom érdekében való felhasználásával kapcsolatosak. Gyökerükben e viszonyok a *tág értelemben vett munka viszonyai*, amelyeknek sajátos jellegét a most vizsgált szempontból az adja meg, hogy a munka eredménye az irodalom, a tudomány vagy a művészet területére eső alkotás, illetőleg az iparban vagy a gazdaság más ágában hasznosítható új gondolat. Minden szellemi alkotásnak (mint tulajdonképpen minden emberi tevékenységnek is) két egymástól elválaszthatatlan oldala, mozzanata van. Az egyik az egyéni, individuális mozzanat, amely a szellemi alkotásban is elsőként ötlük szemünkbe. Minden szellemi alkotás közvetlenül valakinek vagy valakiknek az alkotása. A másik, a rejtettebb, a nehezebben felismerhető a szellemi alkotás társadalmi oldala. Abban az egyéni tevékenységben, amelyet a szellemi alkotó kifejt, végső soron benne van az egész társadalom tevékenysége, az egész társadalmi környezet, amely így vagy amúgy hatást gyakorol rá. De benne van nemesak az alkotással egy időben létező társadalom tevékenysége, hanem a társadalmi múlt is, amelyben az alkotó fejlődött, nevelődött, amelynek generációk sorozatában felgyülemlett ismeretanyagát elsajátította. A szellemi alkotásnak ez az egyéni és társadalmi oldala eltéphetetlen kapcsolatban van egymással, kölesönösen feltételezik egymást és átmennek egymásba. A szellemi alkotó társadalmi oldalról úgy tűnik fel, mint a társadalom egyéniesülése, a dolgozó társadalom pedig mint dolgozó (tehát alkotó) emberek, köztük szellemi alkotók szerves egysége. A szellemi alkotás e két oldala mindamellett nem esik mechani-

kusan egybe. Hiba lenne akár az individuális mozzanat egyéni jellegét, az egyén szerepét tagadni, akár a társadalmi mozzanat jelentőségét elhomályosítani. A szocialista jognak a szellemi alkotással kapcsolatos viszonyokat úgy kell szabályoznia, hogy a szabályozásban a szellemi alkotás mindkét oldala kifejezésre jusson.

Visszatérve most a szellemi alkotással kapcsolatos társadalmi viszonyok elemzésére, kiindulópontunk az a szocialista jogtudományban ma általánosan elfogadottnak mondható megállapítás, hogy ezek a viszonyok *alapjukban* — az alkotás létrejöttét követően — *nem vagyoni természetűek*. Ez a megállapítás elsősorban azon alapszik, hogy a szellemi alkotás lényege az a sajátos, eredeti gondolat, amely benne kifejezésre jut. Elfogadva ezt a kiindulópontot, mindamellett hangsúlyoznunk kell, hogy a szellemi alkotással kapcsolatos társadalmi viszonyoknak ez a sajátos, nem vagyoni eleme, mozzanata *közvetlenül vagyoni viszonyokkal van összefüggésben*. E vagyoni viszonyok (sok egyéb vonatkozás mellett) főleg a szellemi alkotás társadalmi felhasználásával jönnek létre. E felhasználás során a szellemi alkotás valamilyen formában része lesz a társadalom rendelkezésére álló kulturális értékek összességének s — ha gazdaságilag hasznos új gondolatról van szó — kisebb vagy nagyobb mértékben hozzájárul a társadalmi termelőerők színvonalának emeléséhez, a termelőerők tökéletesítéséhez. Ez azonban csak a felhasználás egyik, mondhatni társadalmi oldala. A felhasználás folyamatának másik oldala, hogy az alkotó a javak elosztásának szocialista rendje szerint munkája mennyiségének és minőségének megfelelő díjazásban részesül. A szellemi alkotás társadalmi felhasználásával összefüggő viszonyok e második oldala eszerint az *elosztási viszonyok* közé tartozik, azoknak egyik, sajátos formája.

Akármi legyen is azonban a kapcsolat a szellemi alkotással kapcsolatos társadalmi viszonyok nem vagyoni és vagyoni oldala között, az bizonyos, hogy e vagyoni viszonyok tartalmukban *nem áruterminésűek*. A munkaerő szocialista viszonyok között megszűnik áru lenni, nem adják-veszik többé a szellemi munkaerőt sem. Nem kétséges mindamellett, hogy ezek a nem árujellegű viszonyok közvetve áruviszonyokkal kapcsolatosak. A könyvet, amelyet az író megírt, végül is áru módjára adják el a boltban, a találmány tárgyául szolgáló új termelési eljárást olyan termék előállításánál használják fel, amely végül is áruként cserél gazdát. A nem árujellegű viszonyoknak az áruviszonyokkal való ez a szoros összefüggése sok mindent megmagyaráz például az előbb említett elosztási viszonyok megszervezésének egyes mozzanatait illetően (pl. példányszám szerint való díjazás stb.).

Összefoglalva a szellemi alkotások joga által szabályozott társadalmi viszonyokra vonatkozó megállapításainkat, azt mondhatjuk, hogy e viszonyok a tág értelemben vett munka viszonyai közé tartoznak, amelyek során az individuális és a társadalmi mozzanat egységét kifejező szellemi alkotás jön létre. Éppen emiatt e viszonyok erről az oldalról nem vagyoni természetűek, — amelyek azonban — a szellemi alkotás társadalmi felhasználásának oldaláról közvetlenül vagyoni viszonyokkal állanak összefüggésben. E vagyoni viszonyok egyik oldala, mozzanata az az elosztási viszony, amelynek útján az alkotó megfelelő díjazásban részesül. A szellemi alkotással kapcsolatos vagyoni viszonyok alapján nem áru-termésűek, de összefüggésben vannak az áru- és pénzviszonyokkal.

8. Mivel a szocialista jog a munkásosztály, a hatalmon levő dolgozó nép törvényerőre emelt akarata, amelyet a munkásosztály objektív helyzetéből

adódó érdekei határoznak meg, következő kérdésként nyilvánvalóan azt kell feltennünk, *miben állanak a munkásosztály érdekei a szellemi alkotásokkal kapcsolatos társadalmi viszonyokat illetően.* Bevezetőben rámutattunk arra, hogy a szellemi alkotások szocialista viszonyok között különlegesen fontos szerepet töltenek be. Közvetlenül elősegítik a termelőerők új, magasabb színvonalra emelését, közvetlen eszközei a kulturális forradalom végrehajtásának. Ebből az következik, hogy a szocializmus, majd a kommunizmus építését vezető munkásosztálynak alapvető érdeke az említett célokat szolgáló szellemi alkotások mennyiségének és minőségének állandó fokozása.

Ehhez — sok minden egyéb tárgyi és szervezeti feltétel mellett, amely mostani vizsgálódásunknak nem tárgya — olyan jogi szabályozás is kell, amely a dolgozó tömegeket alkotásra *ösztönözze*, amely mintegy emelő legyen a dolgozó tömegek alkotó energiáinak egyre teljesebb kibontakoztatására. A társadalmi tapasztalat azt mutatja, hogy a legjobb ilyen ösztönző az alkotó ember, a szellemi alkotó erkölcsi és anyagi megbecsülése. Ez egyébként teljes összhangban áll azzal az elvvel, hogy az egész szocialista társadalmi rend, benne a szocialista jogi rend is az embert védi, az emberért van.

A szellemi alkotó erkölcsi megbecsülése elsősorban az alkotás individuális oldalának rögzítésével, vagyis olyan jogi eszközök útján valósul meg, amely biztosítja az alkotó és az alkotás közötti személyi kapcsolat külső felismerhetőségét. Ide tartozik az is, hogy az alkotás tartalmilag és formailag ne legyen megváltoztatható az alkotó sérelmére, végül hogy általában magadönthessen afelől, nyilvánosságra kívánja-e hozni alkotását vagy sem. Az alkotónak járó erkölcsi megbecsülés eszköze eszerint személyhez kötött jogok engedélyezése, amelyek biztosítják az alkotói minőség elismerését, védik az alkotás integritását, s az alkotó részére lehetővé teszik, hogy művének nyilvánosság elé bocsátásáról dönthessen.

Az anyagi ösztönzés a szellemi alkotás társadalmi felhasználásával kapcsolatos. Olyan díjazást kell az alkotónak biztosítani, amely kívánatosá teszi számára alkotó erejének kifejtését s munkája eredményének a társadalom részére bocsátását. Ez szocialista viszonyok között a díjazás kötelező jellegének elismerésével s a díjazás mértékének a teljesítmény mennyisége és minősége arányában való megállapításával mehet végbe.

Az erkölcsi és az anyagi ösztönzésen felül végül bizonyos fokig önálló, külön érdekként kell kiemelni a szellemi alkotás *társadalmi felhasználásának* biztosítását. Míg az előbb kiemelt érdekek az alkotó emberre, annak erkölcsi és anyagi elismerésére irányultak, ez utóbbi a célra, a szocialista társadalom fejlesztésének céljára tekint. A társadalmi felhasználás biztosítása során az alkotó és a társadalom között nincs kizárva az érdekellentét lehetősége. Ezeket az érdekellentéteket szocialista viszonyok között az egyéni és a társadalmi érdek összhangjának elve alapján lehet és kell is feloldani.

9. Kérdés ezek után, milyennek kell lennie alapvonásaiban annak a *jogi formának*, amely a vázolt érdekek kifejezésére és szolgálatára a leginkább alkalmas. E jogi formának az általa szolgált érdekek természetének megfelelően ösztönöznie kell a szellemi alkotót az alkotás létrehozására, ennek érdekében biztosítani kell számára a szükséges erkölcsi és anyagi elismerést, a munkája mennyiségének és minőségének megfelelő díjazást, végül biztosítani kell a szellemi alkotás felhasználását a társadalom érdekében.

Az ösztönzés egyik eleme, az erkölcsi megbecsülés, elismerés — mint kimutattuk — olyan személyhez kötött kizárólagos jogok engedélyezésével

jár, amelyek az alkotó és az alkotás közötti individuális kapcsolatot rögzítést, biztosítását szolgálják. A szocialista jognak olyan parancsokat és tilalmakat kell kibocsátania, amelyek biztosítják az alkotói minőség elismerését s szolgálják az alkotónak az alkotáshoz fűződő egyéb, nem vagyoni természetű érdekeit. Az így engedélyezett nem vagyoni jogok bizonyos értelemben elkülönítik az alkotót, mint alkotót a társadalom egyéb tagjaitól, kiemelik személyes szerepét az alkotás létrehozásával kapcsolatban, s biztosítják számára a jogot az alkotás nem vagyoni oldalai felett való rendelkezésre. Jogi szerkezetüket tekintve éppen ezért az erkölcsi ösztönzés célját szolgáló jogoknak abszolút szerkezetűeknek és negatív tartalmúaknak kell lenniök. Az alkotóval mint személy szerint kijelölt jogosulttal szemben mindenki mást el kell tiltani attól, hogy az alkotói minőséget kétségbevonja, saját magát alkotóként tüntesse fel, vagy egyébként megsértse az alkotáshoz fűződő nem vagyoni érdekeket.

Az ösztönzés másik elemét, az anyagi ösztönzést, a munka mennyiségének és minőségének megfelelő díjazás biztosítását elvileg kétféle módon lehet megoldani. Az egyik az a jogi megoldás, amelyet az erkölcsi elismeréssel kapcsolatban egyedül lehetségesnek látunk: bizonyos kizárólagos jogok biztosítása — ezúttal nem erkölcsi, hanem anyagi, vagyoni vonatkozásban. Ez lényegében véve annyit jelent, hogy a jog kizárólagos lehetőséget biztosít az alkotónak az alkotás társadalmi felhasználására, illetőleg e felhasználás engedélyezésére. A díjazás ilyenkor úgy jelentkezik, mint a felhasználásra adott engedély ellenértéke, tehát mintegy közvetett módon. A szellemi alkotások joga hagyományos, a kapitalizmustól öröklött szabályozásának egyedül ez a módszer felel meg. A kapitalista szabályozás, amely a szellemi munkacseré és a szellemi alkotás áru-jellegének viszonyait tükrözi, szükségképp ezt az utat választja. De nem lehetetlen ez a megoldás szocialista viszonyok között sem. Itt ugyan tartalmilag nem áru-természetű viszonyokról, hanem a szocialista elosztás rendjének egyik sajátos oldaláról van szó, ez azonban nem követel meg többet (természetesen kevesebbet sem), mint hogy az alkotó hozzájusson a munkája mennyiségével és minőségével arányos díjazáshoz. A díjazás biztosítása azonban történhet az említett közvetett módon is, tehát úgy, hogy a díjazás formailag a felhasználási engedély ellenértékeként tűnik fel. Ebben a formában tartalmilag ilyenkor is az húzódik meg, hogy az állam érvényesíti a szocialista elosztás rendjét, biztosítja az alkotó díjazását a munka mennyiségének és minőségének megfelelően. Történhet azonban mindez nemcsak az eddig tárgyalt közvetett (a kizárólagos vagyoni jogok által közvetített) formában, hanem közvetlenül is, vagyis úgy, hogy a díjazás közvetlenül a munka, az elért teljesítmény díjazásaként jelentkezik. Ilyen megoldás mellett az alkotónak kizárólagos vagyoni jogai nincsenek, csak kizárólagos erkölcsi jogai, a díjazás pedig közvetlenül a teljesítményhez kapcsolódik, s formailag sem a felhasználási engedély ellenértéke. A szocialista országok jogrendszerei az anyagi ösztönzés mindkét változatának alkalmazására mutatnak példákat. Míg a szerzői jog területén, tehát az irodalom, a tudomány, a művészet alkotásaival kapcsolatban rendszerint a közvetett díjazás, tehát a kizárólagos vagyoni jogok rendszerét alkalmazzák, az újításokkal és a találmányokkal kapcsolatban általában a közvetlen díjazás rendszere az uralkodó. Ennek legjellegzetesebb formája a Szovjetunióban az államnak felajánlott találmányokért járó szerzői tanúsítvány, amely kizárólagos jogokat csak az alkotói minőség elismerésére nézve biztosít, a kizárólagos vagyoni jogokat viszont elkerüli, s a teljesítményt ezek kikapcsolásával közvetlenül díjazza.

Ezt a rendszert több más szocialista országban — egy ideig hazánkban is — átvették. A mi tapasztalataink azonban azt mutatják, hogy a kizárólagos vagyoni jogok engedélyezésével járó közvetett díjazás bizonyos körülmények között ösztönzőbb lehet, a társadalmi felhasználást pedig — különösen a szolgálati találmány és az ún. munkáltatói elsőbbség intézményeivel párosítva — éppen olyan jól szolgálja. Arra nézve, hogy az anyagi ösztönzés két jogi formája közül melyiket célszerű választani, nehéz lenne általános irányelvet megállapítani. Végeredményét tekintve, az anyagi ösztönzés érdekét mindkét jogi forma útján sikeresen lehet szolgálni, ezért inkább az alkotók tudatának fejlettségétől függ, hogy a hagyományos, megszokott formákhoz inkább kapcsolódó közvetett díjazás vagy a szocialista társadalmi viszonyok, közelebbről az elosztási viszonyok jellegét világosabban tükröző közvetlen díjazás rendszerét kell-e alkalmazni. A szocialista országok tapasztalatai a szerzői jog területére eső alkotásokat illetően inkább az első, a felfedezői jog területére eső alkotások tekintetében pedig inkább a második megoldás felé mutatnak. Ez utóbbi alól azonban — mint ez hazánkban is látható — egyáltalában nem sikertelen kivételek vannak.

Hátra van még annak a kérdésnek a tanulmányozása, vajon milyen jogi forma szükséges a szellemi alkotás társadalmi felhasználásának biztosítására. Elvontan szemlélve, ez a felhasználás két úton biztosítható: az alkotóval való kifejezett megállapodás, szerződés útján és jogszabály vagy egyoldalú államigazgatási aktus útján. Az alkotót, akit a részére mindenképp biztosítani kell a vagyoni jogok, de esetleg (a közvetett díjazás rendszerének alkalmazása esetében) a részére biztosított vagyoni jogok is bizonyos értelemben elkülönítettek a társadalomtól, most ismét össze kell kapcsolni a társadalommal, érvényesíteni kell az alkotásban rejlő társadalmi mozzanatot, az alkotásban rejlő értéket az egész nép javára fel kell használni. Ennek az összekapcsolásnak a logikailag lehetséges két eszköze a szerződés és a jogszabály vagy államigazgatási aktus. A szocialista országok tapasztalatai arra mutatnak, hogy a két megoldás nem egyenlő értékű. A szellemi alkotás társadalmi felhasználásának alapvető, általános, túlnyomórészt alkalmazásra kerülő jogi formája a szerződés. A szerződés mellett jogszabályra vagy államigazgatási aktusra (a különféle kényszerengedélyek alakjában) csak kivételesen, szorosan meghatározott feltételek mellett kerülhet sor. Ezt az álláspontot számos körülmény támasztja alá. Mindenekelőtt az, hogy az alkotónak legalábbis nem vagyoni vonatkozásban, de esetleg vagyoni vonatkozásban is kizárólagos jogokat kell biztosítani. E jogok teljes következetességgel csak akkor érvényesülhetnek, ha az alkotás társadalmi felhasználásának biztosítása lényegét tekintve a szerződés jogi formájában, tehát az alkotó beleegyezésével, az ő akaratával megy végbe. Támogatja ezt a megfontolást az is, hogy a társadalmi felhasználással kapcsolatban — mint erre fentebb utaltunk — nem antagonisztikus érdekellentét merülhet fel az alkotó és a társadalom között, amelynek feloldása az egyéni és társadalmi érdek összhangjának elve alapján lehetséges és szükséges. Legkönnyebben ez is a szerződés jogi formájában valósulhat meg. Végül ki kell említeni azt is, hogy a társadalmi felhasználás folyamatának egyik oldala az az elosztási viszony, amelyet más vonatkozásban, az anyagi ösztönzés elemével összefüggésben már érintettünk. Az elosztást a szocialista rendben legtöbbször (pl. a munkaszerződés esetében) a szerződés jogi formája közvetíti. Célszerű lesz e forma alkalmazása a szellemi alkotás vonatkozásában is.

Összefoglalva az eddig vázolt vonásokat azt állapíthatjuk meg, hogy a szellemi alkotások védelmének és felhasználásának jogi formái sok tekintetben az *áruforma alkalmazásának elemeit mutatják*. Az ösztönzés, különösen pedig a nem vagyoni, erkölcsi elismerés érdeke váltja ki azokat a jogi formákat, amelyek az alkotót és az alkotást bizonyos értelemben elkülönítik a társadalomtól. Ez úgy megy végbe, hogy az alkotónak nem vagyoni, de esetleg vagyoni vonatkozásban is kizárólagos jogokat biztosítanak. A társadalmi felhasználás folyamatában azután az alkotót ismét összekapcsolják a társadalommal úgy, hogy művének felhasználására s egyben díjazásának megállapítására nézve is szerződést kötnek vele. Bár eszerint a szellemi alkotások jogi védelmének szocialista módszere az áruforma bizonyos elemeinek felhasználásával jár, fontos kiemelni, hogy ezekben a formákban *lényegileg nem árujuttatásról* beszélünk, hanem az alkotónak biztosított kizárólagos jogok nem az árucserre feltételeit tükrözik (mint a kapitalista jogban), hanem az erkölcsi és anyagi ösztönzés érdekeit szolgálják. A felhasználásra irányuló szerződésben sem egyenértékű csereje valósul meg, hanem a munka közvetlenül társadalmi jellege és a szocialista elosztás rendjének megvalósulása tükröződik.

A következőkben arra törekszünk, hogy a szellemi alkotások szocialista jogi szabályozásának néhány részletkérdését érintsük. E kérdések tárgyalása során az eddigi elemzés alapján nyert eredményekre támaszkodunk, s a kérdéseket továbbra is általánosságban, tehát a szellemi alkotás egyes fajnálkái eltérő sajátosságaitól lehetőleg elvonatkoztatva vizsgáljuk. Ez természetessé teszi, hogy következtetéseink gyakorlati alkalmazása során mindig figyelemmel kell lenni éppen ezekre az itt figyelmen kívül hagyott eltérésekre, amelyek egyfelől a szerzői jog, másfelől a feltalálói jog között, sőt mindkét körön belül is az alkotások eltérő típusai szerint mutatkoznak.

III

10. A részletkérdések közül az első, amely szembetűnik, a *szellemi alkotások körére* vonatkozik, amely a vizsgált jogi formák szempontjából számba jön.

Az elmúlt társadalmi rendszer, a kapitalizmus joga, ebben a tekintetben is bizonyos örökséget hagyott hátra, védelem alá vette a tudomány, az irodalom és a művészet alkotásait egyfelől, az iparilag hasznos új gondolatok közül a találmányokat és az ipari mintákat másfelől. Az irodalom, a tudomány és a művészet alkotásai körében már a kapitalista jogi szabályozás bizonyos fokú teljességet, általánosságot ért el. Bár a burzsoá törvényalkotások jelentős része (köztük az 1921-ben alkotott magyar törvény is) még az e körbe vágó szellemi alkotásokat nem általánosan, hanem típusonként elkülönítve részesíti védelemben, e típusok mégis önmagukban is olyan általánosak, hogy gyakorlatilag átfogják az irodalom, a tudomány és a művészet területére eső alkotások egészét. Már ilyen szabályozás mellett is a jogi kutatás számára csak az jelent problémát, vajon indokolt-e a szabályozást formailag is általánosítani, tehát kimondani azt az elvet, hogy az irodalom, a tudomány és a művészet területére eső *minden* szellemi alkotás védelemben részesül s legfeljebb az általános szabályokon belül megállapítani az eltéréseket az egyes alkotások típusai szerint. Emellett nyitva maradnak bizonyos határkérdések, amelyek főleg a technika újabb fejlődése (gramofon, magnetofon, rádió, televízió stb.) folytán vetődnek fel, amilyenek az előadóművészek

szerzői joga, a film, a rádió, a televízió által felvetett sajátos kérdések stb. Ezeket a határkérdéseket ezúttal nem érintjük. Más a helyzet az iparilag hasznos új gondolatok védelme területén. Itt a kapitalista múlt a találmányok és az ipari minták védelmét hagyta örökül, a védelem általánosodása korántsem akkora fokú, mint a szerzői alkotások területén, a védelem kiterjesztésének ezért bőséges tere van.

Abból a szempontból, hogy milyen alkotások esnek jogi védelem alá, a szellemi alkotások szocialista szabályozása határozottan *kiterjesztő, általánosító* tendenciát mutat. Ez a tendencia nem más, mint jogi tükröződése, kifejezése a munkásosztály ama érdekének, hogy minden erővel fejlessze, bővítse és tökéletesítse a szocialista kulturális forradalom, továbbá a termelő-erők fejlesztése szempontjából jelentős szellemi alkotásokat. Ennek az érdeknek csak olyan jogi szabályozás felelhet meg, amely *általában* elismeri minden szellemi alkotás védelmét. Másképp van ez kapitalista viszonyok között. Itt — részben történeti okokból, de részben a kapitalista osztályérdek jellege folytán — csak azok az alkotások részesülnek védelemben, amelyek a tőkés számára haszonnal vagy a haszon fokozásával keesegtetnek. A tőkés osztályérdek ezért a szellemi alkotás jogi védelmét csak a haszonszerzés, illetőleg ennek lehetősége által indokolt körben kívánja meg, tendenciája ezért inkább *szűkítő és taxatív*, semmint kiterjesztő és általánosító. Innen van, hogy a burzsoá szerzői jogi törvények a védelem alá eső művek körét rendszerint kimerítő felsorolással határozzák meg, s innen van, hogy az iparilag hasznos új gondolatok közül csak a találmányok és az ipari minták részesülnek védelemben.

A szocialista jogalkotás nemzetközi tapasztalatai éppen ellenkező irányt mutatnak. Ez elsősorban az iparilag hasznos új gondolatokra áll, mert az öröklött szabályozás itt a legesőkevényesebb. Mivel a munkásosztály érdeke nemcsak kivételes tehetségű alkotók ösztönzését kívánja meg, hanem azt, hogy a tömegek kezdeményezése, alkotó ereje minden irányban érvényesüljön, át kell törni azokat a korlátokat, kivételeket, esőkevényes rendelkezéseket, amelyek nem ösztönöznek eléggé az emberi alkotó erő társadalmi-össznépi méretekben való kifejlesztésére. Ezért van, hogy minden szocialista jogrendszer a gazdaságilag hasznos gondolat abszolút újdonságát feltételező találmányok mellett elismeri és védelemben részesíti a csupán relatív újdonságot jelentő újításokat is. Ezért van továbbá, hogy a találmányok körében fokozatosan eltűnnek azok a kivételek, megszorítások, amelyeket a burzsoá jogrendszer a találmány *szabadalomképességének* kategóriájában foglalt össze. Ezért van, hogy nincs többé szükség (legalábbis belföldi viszonylatban) az ipari minták külön kategóriájának fenntartására, az ipari minták védelme a szocialista belföldön elveszti jelentőségét, mert az újítások jogának megjelenése, továbbá a találmányok oltalomképességének általánosodása ezt a kategóriát tulajdonképpen feleslegessé teszi.

A szocialista törvényalkotásnak ebből az általánosító tendenciájából igen fontos gyakorlati következtetések folynak a jogalkotás és a jogalkalmazás munkájára nézve is. Általában abból kell kiindulni, hogy a szocialista jogrendszer védelemben részesít minden szellemi alkotást. A szerzői jog területén ebből az következik, hogy szakítani kell a mi jelenlegi törvényünkben is ismert taxáló-tipizáló módszerrel. Nincs szükség arra, hogy a szerzői jog szabályait cleve a művek egyes típusaira eltérő módon állapítsuk meg. Éppen ellenkezőleg: a szerzői jogalkotásnak elsősorban a szerzői jogi védelem általános szabályait kell tartalmaznia, s eltéréseket, kivételeket csak ott, ahol

a művek egyes típusainak sajátos jellege ezt szükségessé teszi. Az újításokról és találmányokról szóló jogszabályoknak is közös alapelveken kell nyugodniuk, bár természetesen nem indokolt elmosni a gazdaságilag hasznos gondolatok relatív és abszolút újdonsága között fennálló mennyiségi és egyben minőségi különbségeket. Törekedni kell azonban a hagyományos találmány-fogalom lehető tágítására, az oltalomképeség kategóriájának megszüntetésére, minden gazdaságilag hasznos és abszolút értelemben új gondolat szabadalomképességének elismerésére. Ez egyúttal annyit is jelent, hogy az ipari minták jogi szabályozása szocialista ország szempontjából csak nemzetközi vonatkozásban bírhat jelentőséggel.

II. Külön vizsgálatot igényel az alkotó részére biztosított *kizárólagos jogok* problémája.

Az alkotó kizárólagos jogait a szocialista jogtudatban bizonyos fokú, kimondott vagy ki nem mondott ellenszenv övezi. Ennek magyarázata az, hogy a kizárólagos jogokat sokan korlátlan jogokként fogják fel, s attól tartanak, hogy az ilyen kizárólagos jogokat önös magánérdekek érvényesítésére, kapitalista irányba mutató törekvések szolgálatára, spekulációs, kizsákmányoló célok érdekében is fel lehetne használni. Magyarázata továbbá ennek az ellenszenvnek a múlt, a kapitalista örökség önmagában is. Fentebb utaltunk arra, hogy kapitalista viszonyok között a szellemi alkotások jogi védelme voltaképpen azokat a feltételeket fejezi ki, amelyek a szellemi alkotások áruforgalmának biztosítására szükségesek. Ennek eredményeképp a szocialista forradalom győzelmekor a szellemi alkotásokra vonatkozó kizárólagos jogok általában nem az alkotót, hanem általában a tőkés vállalkozót illetik meg, ezért a jogok kisajátítása voltaképpen része a tőkésosztály kisajátításának.

Minden érthető magyarázat ellenére is az alkotó kizárólagos jogaival szemben érzett ellenszenv nem nyugszik reális alapon, s nem is helyeselhető annyiban, amennyiben újonnan, szocialista talajon keletkező vagy létező, tehát valóban az alkotót illető kizárólagos jogokról van szó. A most bírált nézet nem veszi észre azt a lényeges, tartalmi, jellegbeli különbséget, amely a kapitalista jog által biztosított kizárólagos jogok és a szocialista jog által biztosított kizárólagos jogok között van, hanem csak azt tartja szem előtt, hogy itt is, ott is „kizárólagos” jogokról van szó. Ez olyan látszatot kelt, mintha a kizárólagos jogok útján valahogyan kapitalista tendenciák nőhének bele a szocialista jog formáiba. Ez azonban merő látszat. Fentebb kimutattuk a kapitalista és a szocialista jog által biztosított kizárólagos jogok alapvető, társadalmi különbségét. Míg kapitalista viszonyok között a kizárólagos jogok a szellemi munkaerő áruvá válásának és áruforgalmának feltételeit fejezik ki, s egyáltalában nem az alkotó, hanem végső soron a tőkés vállalkozó érdekeit szolgálják, szocialista viszonyok között a kizárólagos jogok eszközei a szellemi alkotó ösztönzésének, tehát végső fokon a tömegek alkotó energiái kibontakoztatásának.

A legvilágosabb ez az ún. személyiségi jogok, a nem vagyoni kizárólagos jogok esetében. Ezek társadalmi funkciója az alkotónak nyújtott erkölcsi megbecsülés, annak elismerése, hogy az alkotás közvetlenül az ő tevékenységének eredménye. Nehéz lenne indokokat felhozni arra, hogy a szocialista jog, amely a szellemi alkotások minden irányú fejlesztésének célját szolgálja, miért tagadja meg ezt a kizárólagos jogok formájában nyújtott elismerést. Éppen ellenkezőleg: a szocialista jogalkotás minden tapasztalata arra mutat, hogy az ún. személyiségi jogok elismerése és körülbástyázása szocialista viszo-

nyok között válik igazán elengedhetetlenül szükségessé és következetesen kerestülvihetővé. A személyiségi jogok és a bennük kifejezésre jutó erkölcsi elismerés feltétlenül kijár annak, aki a nép érdekeit szolgáló alkotást hozott létre. A szerzői jog területén nem is igen merül fel ebben a kérdésben probléma, mert a személyiségi jogi védelmet már a kapitalista, főleg pedig a modern kapitalista jogalkotás is erősen kifejlesztette. Ennek egyszerűen az a magyarázata, hogy a személyiségi jogi védelem fokozása egyik eszköze a modern burzsoá jogra oly jellemző szociális demagógiának. A tőkés szívesen hozzájárul az ilyen szociális olajcsepp engedélyezéséhez, ha a számára lényeges érdek, a profitszerzés lehetősége biztosítva van. A szocialista jogalkotásnak tehát egyszerűen folytatnia kell és következetessé kell tennie az alkotó személyiségi jogainak elismerésére irányuló törekvést. Megint más kérdés, hogy ez a törekvés szocialista viszonyok között nem valaminő szociális olajcsepp, hanem az alkotó ember valódi megbecsülése. Más a helyzet a feltalálói jogban, ahol a kapitalista jog a személyiségi jogokat nem fejlesztette ki eléggé. Itt a szocialista jognak további, a nem vagyoni jogok kiterjesztése irányába mutató feladatai vannak.

Sokkal nehezebb a kérdés az alkotónak biztosított kizárólagos vagyoni jogok esetében. A fentebb érintett gyanakvás, ellenszenv főleg ebben a vonatkozásban érvényesül, de itt is indokolatlan. Kimutattuk ezeknek a vagyoni természetű kizárólagos jogoknak a szociális funkcióját is. Ezek egyfelől az anyagi ösztönzés eszközei, másfelől az elosztás szocialista rendjének megvalósulási formái. Kimutattuk azt is, hogy — szemben a nem vagyoni jogokkal — a vagyoni jogok nem szükségszerű elemei a szellemi alkotásokra vonatkozó szocialista viszonyok jogi kifejeződésének, hogy tehát az alkotó ösztönzését és díjazását nemcsak e kizárólagos jogok közvetítésével, hanem közvetlenül is biztosítani lehet. De akár így, akár úgy történik mindez, a kizárólagos jogok sem magyarázhatók önmagukból, hanem csak az alapul fekvő társadalmi viszonyokból. Nyilván ellene kell lennünk a kizárólagos jogoknak, ha azok a vállalkozót védik, ha azok voltaképpen a magántulajdon jogi megjelenésének sajátos formái. De nem szabad ellene lennünk a kizárólagos jogoknak, ha azok az alkotó ember anyagi megbecsülésének, munkája mennyiség és minőség szerint való díjazásának alapjai.

Megint más kérdés, hogy a vagyoni természetű kizárólagos jogokat *milyen körben és milyen irányban* ismerjük el. Nálunk különösen a szerzői jog már érintett határkérdéseivel kapcsolatban folyik vita, pl. arról, hogy elismerjük-e, s ha igen milyen terjedelemben, az előadóművész szerzői jogát. Ezekre a kérdésekre csak azt az általános irányelvet állapíthatjuk meg, hogy a döntés végső fokon a nemzeti jóvedelem alakulásától, a nemzeti jóvedelem elosztása kérdésében való állásfoglalástól függ. A vagyoni jogok köre és terjedelme kérdésében lehetetlen metafizikus érvek és megfontolások alapján dönteni. Nincsenek olyan — akár vagyoni, akár nem vagyoni — jogok, amelyek az alkotót tértől és időtől, társadalmi rendszertől függetlenül illetnék meg. E jogok értelme a mi viszonyaink között abban van, hogy ösztönözzék az alkotót — annyiban, amennyiben erre az ösztönzésre a társadalom adott fejlettségi állapotához képest mód és lehetőség van, hogy biztosítsák az alkotónak a szocialista elosztás elveinek megfelelő díjazást —, annyiban, amennyiben a fogyasztási alap növekedése és az annak felosztására vonatkozó elhatározások szükségessé és lehetővé teszik. Végső fokon tehát mindezekben a kérdésekben való állásfoglalás annak a kérdésnek eldöntésétől függ, hogy

a nemzeti jövedelem elosztásában mennyit tudunk juttatni a szellemi alkotás szerzőjének. Ez a mérték időről-időre változik, és pedig szocialista viszonyok között tendenciáját tekintve fokozatosan emelkedik. Már csak ezért is ellene kell lennünk olyan törekvéseknek, amelyek a szerző részére biztosított vagyoni jogokat s ezzel közvetve az alkotó anyagi megbeesülésének, díjazásának mértékét a múlthoz képest csökkenteni kívánnák.

Lényegileg ugyanilyen megfontolások alapján kell felelni az *oltalmi idő* ugyancsak sokat vitatott problémáira is. Az oltalmi idő szocialista viszonyok között természetére nézve szorosan összefügg a vagyoni jogokkal. Funkciója ugyancsak az, hogy kilátásba helyezze és meghatározza az alkotónak biztosított díjazás mértékét. Ahogyan a vagyoni jogok körét és terjedelmét sem lehet metafizikus módon eldönteni, ugyanígy az oltalmi időt sem. Minden a nemzeti jövedelem alakulásától, illetőleg az ennek felosztására vonatkozó elhatározástól függ. Nem lehet metafizikus módon eldönteni, hogy pl. a szerzői jogi oltalom időtartama a szerző életére és a halálától számított ötven évre, ennél kevesebbre vagy többre terjedjen-e ki. Ugyanígy lehetetlen egyszersmindenkorra elhatározni, hogy a szabadalmi oltalom időtartama húsz év legyen-e, vagy ennél kevesebb vagy több. A kérdés, amelyet igazában el kell dönteni, s amelynek az előbbi kérdések csupán sajátos mozzanatai, az, mennyit akarunk juttatni a nemzeti jövedelemből annak, aki szerzői alkotást vagy találmányt hozott létre. Általános irányelvként mindenesetre azt kell megállapítanunk, hogy az oltalmi idő csökkentése, amely az alkotók díjazásának leszállítását jelentené, szocialista viszonyok között nem indokolt.

12. Felmerül néhány nem lényegtelen részletkérdés a szellemi alkotás társadalmi felhasználásának *jogviszonyaival* kapcsolatban is. Fentebb kimutattuk, hogy e jogviszonyoknak az alapul fekvő társadalmi viszonyok természetéből folyó szükségszerű általános kifejezésformája a szerződés. Ezúton lehet a legjobban összekapcsolni az ösztönzés érdekét a felhasználás érdekével, ezúton lehet a legcélravezetőbben megállapítani az alkotónak konkrét esetben járó díjazás mértékét is. Ennek az elvnek az alkalmazása azonban több megfontolásra váró további problémát vet fel.

Ilyen kérdés mindenekelőtt a szellemi alkotás felhasználására vonatkozó szerződés *tipizálásának* problémája. A burzsoá jogra jellemző az a megoldás, hogy a felhasználás szerződésformáit általában nem tipizálta, hanem rendszerint rábízta a felek „szabad” megállapodására, hogy miképp egyeznek meg, szocialista viszonyok között nem tartható fenn. Nem tartható az a megoldás sem, hogy a jogalkotás csupán a szoros értelemben vett szerzői, feltalálói jogot (pontosabban a kizárólagos jogokat és ennek határait) szabályozza, minden egyebet pedig rábíz a kötelmi jog általános szabályaira. A társadalmi viszonyok és a jogi szabályozás alapvető összefüggéseiből szükségképp folyó követelmény az, hogy a szellemi alkotásokat szabályozó törvény csak akkor lehet kielégítő, ha *nemcsak a szerző vagy a feltaláló kizárólagos jogait, hanem legalábbis a társadalmi felhasználás legfontosabb formáit is szabályozza*. Nem létezhet tehát külön „szerzői” és külön „kiadói” törvény, hanem csak a kettő együtt, s nem létezhet olyan szabadalmi törvény sem, amely a felhasználás jogviszonyait legfeljebb a licencia mint egyoldalú jognyilatkozat formájában érinti. A felhasználás jogviszonyainak szabályozása legcélszerűbben úgy történhet, hogy a törvény megállapít néhány általános elvet, amely minden szerződéstípusra kiterjed, s utána szabályoz ugyancsak néhány, leggyakrabban előforduló szerződésfajta. Nem indokolt viszont a

szerződési típuskényszer bevezetése, mert ez — különösen a ma oly rohamosan fejlődő technika mellett — a szabályozást merevvé tenné.

A szerződések tartalmára vonatkozó általános szabályokat illetően mindenekelőtt az a kérdés merül fel, hogy a szabályok *kogens vagy diszpozitív* természetűek legyenek-e. Alább külön is foglalkozunk azokkal az igen lényeges különbségekkel, amelyek a szellemi alkotások körébe eső szerződést a polgári jogi szerződéstől elválasztják. E különbségek lényege az, hogy míg a polgári jogi szerződés lényegileg árucsereszívonyt fejez ki, addig a szellemi alkotások felhasználására vonatkozó szerződések e felhasználás feltételeit, különösen pedig a díjazás mértékét állapítják meg, tehát nem áru-természetű viszonyokat szabályoznak. Ebből az következik, hogy a szerződésekre vonatkozó általános polgári jogi szabályok természetükre nézve lényegesen eltérnek azoktól az általános szabályoktól, amelyeket a szellemi alkotások felhasználására nézve meg kell állapítani. Míg a polgári jognak a szerződésekre vonatkozó szabályai elvileg diszpozitívek (tehát el lehet térni tőlük, kivéve ha a törvény az eltérést tiltja), *a szellemi alkotások felhasználására vonatkozó szerződések szabályainak általában kogenseknek kell lenniök* (tehát az eltérésre csak akkor kell lehetőséget adni, ha a törvény azt kifejezetten megengedi).

A szerződések tartalmának — az alapul fekvő társadalmi viszonyok jellegéből folyó — további általános elve az, amit *kötelező díjmegállapításnak* nevezhetnénk. Mivel a szerződés díjazási rendelkezései tulajdonképpen elosztási viszony kifejezői, ezt az elosztást pedig alapjában az állami népgazdasági terv s az annak végrehajtására kiadott állami aktusok határozzák meg, a díjazást itt éppen úgy nem lehet egyszerűen a felek megállapodására bízni, mint a munkaviszony alapján járó munkabér megállapítását. Az alkotónak járó díjazást tehát alapjában kogens jogszabályi rendelkezés állapítja meg, a szerződés pedig a díj kérdésében csak annyiban rendelkezhet önállóan, amennyiben a díjazást megállapító jogszabály lehetővé teszi (pl. alsó és felső díjtételek között).

A felhasználási szerződések tartalmára vonatkozó további általános elve a szerződések szükségszerű *időhöz kötöttsége*. Amint nem ismerünk örök időre szóló munkaviszonyt, ugyanúgy nem ismerhetünk örök időre szóló kiadói vagy más felhasználási szerződést sem. Valamennyi szocialista ország, köztük hazánk jogalkotási tapasztalatai is arra mutatnak, hogy a felhasználási szerződés hatályát abszolút felső időhatáron belül kell elismerni.

Természetes, hogy a felhasználási szerződések tartalmára vonatkozó szabályok még egész sereg részletkérdést vetnek fel, ezek egyenként való megvizsgálására itt nincs lehetőség. E kérdés lezárásául csupán arra kívánunk még utalni, hogy e részletszabályok között számos olyan van, amelyet nem lehet hosszabb időre szóló állandósággal megállapítani, hanem módot kell adni arra, hogy a fejlődés viszonylag gyorsan változó szükségleteihez képest rövidebb időközönként s könnyebben is változtatni lehessen rajtuk. Ezért a szellemi alkotások felhasználására vonatkozó jogszabályoknak szükségképp *differenciáltaknak* kell lenniök. Az alapvető, átfogó, hosszabb időre szánt szabályozás mellett teret kell engedni olyan alacsonyabb fokú jogforrásoknak is, amelyek a változásnak gyakrabban kitett szabályokat időről időre megállapítják. Ilyen alacsonyabb fokú jogforrás lehet a miniszteri rendelet, valamint az így megállapított típusszerződés is.

13. A részletkérdések közül utolsónak a *munkaviszony és a szellemi alkotás* egymással való kapcsolatának kérdéseit emeljük ki. E kérdések jelentőségét

— különösen szocialista viszonyok között — nehéz lenne túlbecsülni. Áll ez különösen az újításokra és a találmányokra, amelyek túlnyomórészt az alkotó munkaviszonyával összefüggésben jönnek létre. De felmerül a kérdés — bár viszonylag ritkábban — szerzői jogi védelem alá eső alkotásokkal kapcsolatban is. Ahhoz, hogy e közismerten igen bonyolult kérdésben legalább az alapvető tájékozódáshoz eljuthassunk, ismét vissza kell mennünk egy kissé a jogi kérdés mögött rejlő társadalmi viszonyokra.

Utaltunk arra, hogy általánosságban nézve minden szellemi alkotás egy egyéni és egy társadalmi mozzanat, az egyéni teljesítmény és a társadalmi tevékenység egysége. Hogy az adott alkotásban mennyi az egyik s mennyi a másik tényező szerepe, arra nézve általános megállapítást annál nehezebb tenni, mert az egyéni és a társadalmi mozzanat sokszorosan egybefonódik, az egyén maga is társadalmi produktum, a társadalom pedig egyének különféle viszonyok által meghatározott szerves egysége. Az azonban mindenképp bizonyos, hogy a szellemi alkotás és a munkaviszony összefüggésével kapcsolatos kérdések bonyolultságát elsősorban az okozza, hogy a *munkaviszonyban létrehozott szellemi alkotásban a társadalmi tényező, a társadalmi mozzanat szerepe az átlagosnál nagyobb*. Ennek eredményeképp bizonyos fokig másképp alakul azoknak az érdekeknek a súlya is, amelyek az ilyen szellemi alkotás jogi szabályozásával kapcsolatban figyelembe jönnek. Általános vizsgálódásaink során két ilyen érdeket különböztettünk meg: az egyik az alkotó ösztönzésére vonatkozik, s erkölcsi és anyagi eszközökkel nyer kielégítést, a másik az alkotás társadalmi felhasználásának biztosítását célozza. Egyenként sorra kell vennünk ezeket az érdekeket, s meg kell vizsgálnunk, miképp elégíthetők ki olyan esetben, ha a szellemi alkotás munkaviszonnyal kapcsolatos.

Viszonylag legkönnyebben elintézhető az erkölcsi ösztönzés problémája. A munkásosztálynak általános érdeke a szellemi alkotások minden irányú fejlesztése akkor is, ha az, akitől az alkotást várni lehet, adott esetben munkaviszonyban áll. Erkölcsi elismerésre s ezúton való ösztönzésre általában ilyenkor is szükség van. Mivel az erkölcsi ösztönzés érdekét elsősorban az alkotó részére biztosított nem vagyoni, személyiségi jogok elégítik ki, általános következtetést lehet levonni arra nézve, hogy a munkaviszony az alkotó nem vagyoni, személyiségi jogait nem érinti.

Más a helyzet az anyagi ösztönzés, az alkotó díjazása kérdésében. Itt szerintünk meg kell különböztetni azt az esetet, amikor az alkotás létrehozása az alkotónak munkaköréből folyó kötelessége volt, attól a másik esettől, amikor az alkotás csupán összefügg az alkotó munkakörével, de létrehozására a munkaköri kötelezettség nem terjedt ki. (Arról az esetről, amikor az alkotás nem is függ össze az alkotó munkakörével, nem kell külön beszélni, ilyenkor az alkotó jogai a munkaviszonytól függetlenek.) Ha az alkotó munkaköri kötelezettsége az alkotás létrehozására kiterjedt, az anyagi ösztönzésre nincs szükség, sőt a külön díjazás beleütköznék a szocialista elosztás általános elvébe, és lényegileg munka nélküli jövedelem biztosítását jelentené. Munkaköri kötelezettségen ebben a vonatkozásban kétfélet értünk. Egyrészt azt, ha az alkotás létrehozója munkaviszonya alapján utasítást, szolgálati parancsot kapott az alkotás létrehozására (pl. a tervezőintézetben dolgozó mérnök arra, hogy készítse el egy épület tervét, amelynek elkészítésére az intézet vállalkozott), másrészt azonban azt is, ha az alkotás létrehozója ilyen utasítást nem kapott ugyan, de munkakörének jellege olyan, hogy annak betöltésével az ilyen alkotás létrehozása együttjár. Külön díjazásra, anyagi elis-

merésre egyik esetben sincs szükség. Az ellenkező eljárás ugyanis oda vezetne, hogy az alkotó ugyanazon munkakör betöltéséért, ugyanazon teljesítményért kétszeres díjazásban részesülne, ami nyilvánvalóan sértené a szocialista elosztás rendjét. — Más az eset, ha az alkotó munkaköri kötelezettsége az alkotás létrehozására sem konkrét, sem általános értelemben nem terjedt ki, de az alkotás tartalmilag abba a körbe esik, amelyre munkaköri kötelezettsége is kiterjed. Ilyenkor az a helyzet, hogy az alkotó tevékenysége nincs ugyan díjazva a munkabérrel, de e tevékenységben — részben — az a munkakör is benne van, amelyet munkabér fejében ellát. Ilyenkor tehát a díjazásra való igényt el kell ismerni, de csökkentett mértékben, mert abból kell kiindulni, hogy az alkotónak járó díjazás részben benne van a munkabérében. E szabályok alól azonban szerintünk kivételt kell tenni a szellemi alkotások legmagasabb értékű fajtáira, a tudományos művekre és a találmányokra nézve. A tudományos mű és a találmány olyan szellemi tevékenységet fejeznek ki, amelyben az egyéni mozzanat jelentősége még akkor is nagyobb az átlagosnál, ha az munkaköri kötelezettség teljesítéseképp vagy munkaviszonnal összefüggésben jelentkezett. Az ilyen teljesítmények esetében ismét többletmunkával, többleteljesítménnyel állunk szemben, amelynek anyagi elismerése nem kétszeres díjazás.

Ismét másképp vetődik fel a kérdés az alkotás társadalmi felhasználásának módját illetően. Általában abból indultunk ki, hogy a felhasználás jogi formája az alkotóval kötött szerződés. A társadalmi tényező súlyának megnövekedése azonban a munkaviszonnal kapcsolatos alkotásoknál odavezethet, hogy az alkotó akaratának kikapcsolásával más, közvetlenebb úton indokolt a felhasználás lehetőségét megteremteni. Itt is két kategóriát látszik helyesnek megkülönböztetni. Az egyik az az eset, amikor az alkotás létrehozása (akár konkrét, akár általános értelemben) az alkotó munkaköri kötelezettsége volt, a másik az az eset, amikor az alkotás létrehozására nem állott ugyan fenn munkaköri kötelezettség, de az alkotás jellegénél fogva az alkotó munkakörével összefügg. Az első esetben nézetünk szerint törvénynek kellene kimondania, hogy a felhasználás joga a mű létrehozásától kezdve a munkáltatót illeti. A másik esetben a munkáltatót nem illethet meg ex lege a felhasználás joga, de ún. elsőbbségi jogot gyakorolhatna, tehát meghatározott időn belül módjában lenne a felhasználás jogát az alkotóhoz intézett egyoldalú nyilatkozattal megszerezni.

Meg kell még jegyezni, hogy az anyagi ösztönzésre, illetőleg a felhasználásra vonatkozó előnyök a munkáltatót csak rendeltetésszerű működési körén belül illetheték meg. E körön kívül az alkotást még a munkáltatóra nézve is idegennek kellene tekinteni, tehát az általános szabályokat kellene alkalmazni.

A kifejtetteket összefoglalva, a munkaviszonyban létrehozott szellemi alkotás szabályozásának fő elvei a következők lehetnének. A szerzői minőség elismerését s általában az alkotó nem vagyoni, személyiségi jogait nem érinti az, hogy munkaviszonyban áll, vagy hogy az alkotást munkaköréből folyó kötelezettségének teljesítéseképp hozta létre. Ha az alkotás munkaköri kötelezettség teljesítéseképp keletkezett, az alkotót díjazás nem illeti, ha pedig az alkotás — tárgyánál fogva — munkaterületével összefügg — mérsékelt díjazás jár. Ez a szabály a tudományos művek és a találmányok díjazását nem érinti. A munkaköri kötelezettség teljesítéseképp létrehozott alkotás felhasználásának joga törvénytől fogva a munkáltatót illeti. Ha az alkotás az

alkotó munkakörével egyébként összefügg, a munkáltató a felhasználás jogát egyoldalú nyilatkozattal szerzi meg.

Azok számára, akik a mai magyar újítói és feltalálói jog rendelkezéseit ismerik, nyilvánvaló lesz, hogy ez a vázlatos elgondolás annak a megoldásnak az általánosításaképp keletkezett, amelyet a munkaviszony és az újítás, illetőleg a találmány összefüggésére nézve jelenlegi jogunk már kialakított. Meggyőződésünk, hogy ennek a megoldásnak elvi alapjai tiszták, a szabályok pedig alkalmazhatók nemcsak jelenlegi körükre, hanem a szellemi alkotások minden fajtájára is.

IV.

14. Befejezésül szükségesnek látszik néhány szorosabban vett elméleti jogi kérdés megvizsgálása is, amelyekben való állásfoglalás a szellemi alkotások jogának szocialista szabályozására legalább is közvetve hatással lehet. Ide tartozik mindenekelőtt a szellemi alkotások jogviszonyai *fajtáinak és szerkezetének* kérdése.

Már az eddigiekben is abból indultunk ki, hogy a szellemi alkotások jogviszonyai tárgyuk szerint két nagy csoportba oszthatók, s ez a csoportosítás nagyjából megfelel a hagyományos beosztásnak is, természetesen azokkal a szükségszerű változtatásokkal (főleg a már érintett bővülésekkel), amelyeket a társadalom, az állam és a jog szocialista átalakulása szükségképp magával hoz. E két nagy csoport egyike az irodalom, a tudomány és a művészet alkotásainak védelmére és felhasználására vonatkozó *szervezői jogviszonyok*, másika pedig a gazdaságilag, különösen iparilag hasznos új gondolatok védelmére és felhasználására vonatkozó jogviszonyok, amelyeket bizonyos pontatlansággal *feltalálói jogviszonyoknak* lehetne nevezni. Némi pontatlansággal azért, mert ide soroljuk nemcsak a szoros értelemben vett találmányok védelmének és felhasználásának jogviszonyait, hanem az újítások, továbbá a hagyományos értelemben vett ipari minták jogviszonyait is. Ezzel szemben nem soroljuk ide, s nem is tartjuk a szellemi alkotások joga keretébe tartozónak a védjegyjog intézményeit, bár el kell ismerni, hogy számos formai (főleg szerkezeti) hasonlóság, továbbá nemzetközi szempontok szükségessé tehetik a védjegyjog intézményeinek a szellemi alkotások jogával való kapcsolatba hozatalát, didaktikai okok pedig indokolhatják együtt való tárgyalásukat. Ezek a praktikus megfontolások mindamellet nem homályosíthatják el azt, hogy a védjegyjog keretében más kérdésekről, másfajta társadalmi viszonyokról van szó, mint a szellemi alkotások jogviszonyaiban, s bár e társadalmi viszonyoknak vannak ugyan (alárendelt jelentőségű) közös mozzanataik s ennél fogva a kétféle jogi szabályozás is mutathat formai hasonlóságokat, tartalmilag mégis a jogviszonyok két elkülöníthető és elkülönítendő kategóriájáról van szó. A szellemi alkotások joga által szabályozott társadalmi viszonyok körében olyan szellemi termékről van szó, amelyet a jog egyfelől a kulturális forradalom továbbvitele, másfelől a termelőerők fejlesztése érdekében védelemben részesít, létrehozásukra ösztönöz, felhasználásukat biztosítja. A védjegynek és jogi védelmének társadalmi funkciója merőben más. Olyan javaslat, amely új, gazdaságilag hasznos védjegy bevezetésére irányul, a szocialista jog szabályai értelmében lehet újítás, s ilyenkor (de csak ilyenkor) a védjeggyel kapcsolatban is szellemi alkotásról, annak védelméről és felhasználásáról lehet szó. Ez azonban nem védjegyjogviszony,

nem védjegyjog, hanem újítási jogviszony, újítási jog. A szoros értelemben vett védjegyjog e viszonyokat nem szabályozza. A védjegy mint kapitalista intézmény tipikus versenyeszközként alakult ki, célja, társadalmi funkciója az, hogy a védjegybirtokos vállalatot védje, s jogi eszköz legyen a piacok megnyeréséért, a kapitalista versenyben való sikeres helytállásért vívott harcban. Szocialista viszonyok között a védjegy funkciója lényegesen megváltozik. Belföldön a védjegy elsősorban arra való, hogy fokozza a vállalatok és dolgozók felelősségérzetét gyártmányaikért, különösen pedig gyártmányaik minőségéért. A fogyasztók körében ismert, kedvelt védjegynek belföldön is nagy gazdasági jelentősége van ezenfelül azért is, mert közvetve kihat a vállalat gazdasági eredményére s éppen ezért gazdasági ösztönző szerepet is betölt. A nemzetközi (különösen pedig a kapitalista országokkal folytatott) kereskedelemben a védjegy a szocialista vállalat számára is versenyeszköz. Akármelyik viszonylatban azonban a védjegyjog nem a szellemi alkotás létrehozásának és védelmének, felhasználása biztosításának viszonyait fejezi ki, ezt a célt más jogintézmények, különösen az újítói jog szolgáltatja. Ezért (tehát a védjegyjog alapjául szolgáló társadalmi viszonyok természetét vizsgálva) jutottunk arra a következtetésre, hogy a védjegyjog nem része a szorosabb értelemben vett szellemi alkotások jogának.

Visszatérve mármost ez utóbbihoz, azt állapítottuk meg, hogy a szellemi alkotás létrehozásának és felhasználásának viszonyait a szocialista jog az áruforma elemeit tükröző szabályozás útján rendezi. Ebből folyik, hogy a szellemi alkotások jogviszonyait szerkezeti szempontból két csoportra lehet osztani. Az egyik csoportba az ún. *alapjogviszonyok*, a másikba a *felhasználás jogviszonyai* tartoznak. Ez a megkülönböztetés valójában az áruforma két oldalát fejezi ki, tehát közvetlenül tükrözi a szellemi alkotás jogi szabályozásának formáját s ezúton azokat a társadalmi viszonyokat, amelyek benne kifejezésre jutnak.

Az alapjogviszonyok sorába tartozik a szoros értelemben vett szerzői, feltalálói és újítói jogviszony. Tartalmilag e jogviszonyok azokat a nem vagyoni és esetleg vagyoni természetű kizárólagos jogokat foglalják magukba, amelyek útján a szocialista jog a szellemi alkotás létrehozására ösztönöz. A felhasználás jogviszonyai az alapjogviszonyokhoz képest másodlagosak. A felhasználási jogviszony azt a folyamatot tükrözi, ahogyan és amilyen mértékben egyfelől az alkotó a szellemi alkotást a társadalom rendelkezésére bocsátja, másfelől ahogyan a társadalom az alkotó munkáját, illetőleg e munka eredményét — a munka mennyiségének és minőségének megfelelően — anyagilag elismeri. A felhasználás jogviszonyai körébe tartoznak a kiadói, színerozzati, filmesítési, rádió- és televíziósugárzási, újítási és licencia szerződések stb.

Az *alapjogviszonyok* szerkezeti sajátossága az, hogy az *abszolút jogviszonyok körébe tartoznak*, olyan jogviszonyok tehát, amelyekben személy szerint csak a jogosult van meghatározva, és vele szemben mindenki más arra kötelezett, hogy a jogosult részére biztosított eselekvési lehetőség megsértésétől tartózkodjék. Így pl. az írói mű szerzőjének kizárólagos joga, hogy művét közzétegye. Ebben a jogviszonyban csak az írói mű szerzője van személy szerint meghatározva, a törvény biztosítja részére a közzététel felől való döntés jogát. Mindenki másnak az a kötelessége, hogy e jog megsértésétől tartózkodjék. Az abszolút szerkezetet tekintve, a szellemi alkotások alapjogviszonyai valóban hasonlítanak az ún. dologi jogviszonyokhoz, amelyeknek

elsődleges formája a tulajdonjogi viszony. Mindamellett éles különbséget kell tenni egyfelől a tulajdonjog mint abszolút jogviszony, másfelől a szellemi alkotások körébe tartozó alapjogviszonyok abszolút szerkezete között. A tulajdonjog körében az abszolút szerkezet valamely dolog más által való elsajátításának kizárását célozza, míg a szellemi alkotások alapjogviszonyai végső fokon az ember mint szellemi alkotó védelmére szolgálnak.

A szellemi alkotások felhasználásának jogviszonyai az alapjogviszonytól függenek. A kiadó vállalat, a rádió vagy televízió vállalat, az ipari vállalat stb. csak attól a személytől szerezhet jogot a szellemi alkotás felhasználására, aki az alapjogviszony tartalma szerint alanyi jogosult. *A felhasználás jogviszonyainak sajátos kettős szerkezetük van. A felhasználó és az alkotó egymásközi viszonyában ezek a jogviszonyok relatív szerkezetűek,* s ebben a tekintetben — formailag — hasonlatosak a kötelmi, főleg a szerződési jogviszonyokhoz annál is inkább, mert a felhasználás jogviszonyai általában szerződésen alapulnak. Mindamellett — ahogyan az alapjogviszonyok különböznek a tulajdonjogtól, bár ez utóbbi is abszolút szerkezetű jogviszony — a felhasználás jogviszonyai is lényegesen különböznek a szerződésen alapuló egyéb polgári jogi viszonyoktól. Míg ez utóbbiak az árucseré viszonyait fejezik ki, addig a felhasználás jogviszonyai tartalmilag elosztási viszonyok, amelyek — mint fentebb kimutattuk — szocialista körülmények között nem áru-természetűek. A felhasználás jogviszonyainak azonban csak egyik oldala az, hogy azok útján a felhasználó az alkotótól jogot szerz az alkotás igénybevételére s ennek ellenében díjazásra vállal kötelezettséget. A felhasználás jogviszonyainak másik oldala abban áll, hogy *a felhasználó származékos úton az alkotó jogát, illetőleg annak egy részét szerezte meg s ennélfogva* — abban a körben, amelyben a jogot megszerezte — védelemben részesül nemcsak az alkotóval, hanem harmadik személyekkel szemben is. *A felhasználás jogviszonyai tehát az alkotó irányában relatív szerkezetűek, kifelé, harmadik személyek irányában azonban éppúgy abszolút szerkezetűek, mint az alapjogviszonyok.* A felhasználó — a relatív jogviszony tartalma által meghatározott keretek között és a relatív jogviszony fennállása alatt — védelemben részesül bárkivel szemben, aki az alkotótól megszerzett jogát sérti. A felhasználó jogi helyzete így bizonyos párhuzamosságot mutat az ún. másodlagos dologi jogviszonyokkal, amint az alapjogviszony jogosultjának jogi helyzete is párhuzamos a tulajdonos helyzetével. Mindamellett a kétféle jogi helyzet között *csak szerkezeti, illetve formai hasonlóság van,* tartalmukban lényegesen különböznek. A különbség alapja az, hogy míg az egyik esetben (a másodlagos dologi jogok körében) az árutulajdonban rejlő valamilyen használati vagy értékesítési lehetőség jogi kifejezéséről van szó, addig a másik esetben (a felhasználási jogviszony körében) a szellemi alkotásnak a társadalom érdekében való felhasználása s a szellemi alkotásban rejlő munka mennyiségének és minőségének társadalmi elismerése megy végbe. A felhasználási jogviszonyok továbbá a másodlagos dologi jogviszonyoktól nemcsak tartalmilag, hanem még formailag is különböznek abban, hogy míg a másodlagos dologi jogviszonyok körében az ún. típuskényszer elve érvényesül, tehát csak annyi és olyan másodlagos dologi jogviszonyt lehet, akár szerződési úton is, létrehozni, amennyit és amilyent a törvény kifejezetten elismer, addig a szellemi alkotások felhasználásának jogviszonyai körében a típuskényszer nem ismeretes, a szerző a törvény korlátai között bármilyen körben átruházhatja azt a jogot, amely az alapjogviszony értelmében őt megilleti. A szellemi alkotások felhasználásának jogvi-

szonyai végül sajátosak annyiban is, hogy az alapjogviszony bizonyos elemei (a szoros értelemben vett nem vagyoni jogok) egyáltalában nem ruházhatók át, e jogok tekintetében az alkotó megtartja jogait arra az alkotásra vonatkozólag is, amelyre nézve a felhasználást bizonyos körben másnak átengedte. Így pl. az írói mű szerzője szerzői minőségének feltüntetését követelheti abban az esetben is, ha a mű közzétételére, többszörözésére és forgalomba helyezésére másnak (a kiadónak) engedélyt adott.

15. A szellemi alkotások joga mögött meghúzódó társadalmi viszonyok s az azok szabályozására felhasznált jogi formák sajátosságai önkéntelenül felvetik azt a kérdést, vajon *a szellemi alkotások joga egyáltalában a szocialista polgári jogba tartozik-e vagy sem.*

A ma általánosnak mondható felfogás ezeket a jogviszonyokat (közülük is különösen a szerzői jogot) a polgári jogba sorolja. A polgári jogi viszonyokkal való rokonságot elsősorban e viszonyok vagyoni oldalával és az áruformának a jogi szabályozásban felhasznált elemeivel magyarázzák. Lehetetlen mégis észre nem venni azokat a lényeges különbségeket, amelyek a jogviszonyokat a polgári jog körébe tartozó egyéb viszonyoktól elválasztják. A szellemi alkotások joga a szellemi alkotások létrehozásával és társadalmi felhasználásával kapcsolatos viszonyokat szabályozza. Ezek a viszonyok alapjukban nem áru-jellegűek, bár meg kellett állapítani, hogy sokszoros kapcsolatban vannak az áruviszonyokkal. A nemáru-jelleg mégis élesen kiütkezik abban a kétségkivül helytálló megállapításban, hogy pl. a felhasználás jogviszonyaiban a felhasználás engedélyezése és a szellemi alkotó díjazása nem egyenértékűként cserélnek gazdát. A szellemi alkotás létrehozásának és felhasználásának jogviszonyai a szélesebb értelemben vett társadalmi munka jogviszonyaiként tűnnek fel, s a velük való rokonságot mutatja az az elosztási viszony is, amely a szellemi alkotások jogviszonyainak egyik eleme, s amelyben az áruviszonyokra jellemző egyenértékűség helyett a munka mennyiség és minőség szerint való díjazásának elve érvényesül.

A munkaviszonyokkal fennálló ez a közeli rokonság vezet egyes szerzőket arra az álláspontra, hogy a szellemi alkotások jogát a munkajog körébe sorolják. Ez az álláspont feltűnik abban a kevésbé következetes formában is, hogy a szellemi alkotások jogát kettéválasztják, s a szerzői jogot a polgári jogba, a feltalálói jogot pedig a munkajogba utalják. Mondanunk sem kell, hogy ez a kettéválasztás nem látszik szerencsésnek. Nem kétséges ugyan, hogy a szerzői jog és a feltalálói jog között nem lényegtelen különbségek is vannak. Kettéválasztásuk mégis azzal jár, hogy szükségképp elfedi azt, ami e jogviszonyok két csoportjában közös. Márpedig — minden különbséget elismerve — a magunk részéről mégis azt a közöset látjuk alapvetőnek, ami ezeket a jogviszonyokat egymáshoz fűzi. Annak az álláspontnak a helytállósága egyébként, amely a szellemi alkotások jogát a munkajogba utalja, jórészt azon múlik, hogy milyen társadalmi viszonyokat sorolunk a munkajog körébe. Ha a munkajogot olyan jogágazatnak tartjuk, amelynek tárgya általában és egészében a társadalmi munka viszonyai, nem kétséges, hogy a szellemi alkotások joga is ide tartozik. Ebben az esetben azonban ki kellene tartanunk amellett, hogy a munkajog része voltaképpen az egész mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog is, vagy legalábbis annak a termelőszövetkezetek ún. belső jogviszonyaira vonatkozó része. Jelenlegi munkajogi elméletünk ezt a következtetést ilyen élességgel nem vonja le, hanem elismerve a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog önállóságát, a munkajog szabályozási körét elsősorban

a szoros értelemben vett munka jogviszonyra (a munkások és alkalmazottak munkaviszonyára), továbbá a kisipari termelészövetkezetek tagjainak munkajogviszonyára terjeszti ki. Ez arra mutat, hogy a szabályozás tárgya mellett a munkajog mint jogágazat körének meghatározásánál sem lehet közömbös a szabályozás módszere, amely lényegesen eltérő egyfelől a munkások és alkalmazottak munkajogviszonya (és a vele sok tekintetben rokon kisipari termelészövetkezeti munkajogviszony), másfelől a mezőgazdasági termelészövetkezeti munkajogviszony keretében. Még nagyobb ez az eltérés a szellemi alkotások jogára nézve. A szellemi alkotó mint ilyen, általában nem munkajogviszony alapján hozza létre alkotását, s ha beletartozik is valamely vállalat vagy intézmény kollektívájába, jogi védelme és díjazása ettől általában független. Éppen ezért általában nem alkalmazhatók a szellemi alkotások jogára a munkajog általánosan elfogadott alapelvei sem.

Lehetséges végül egy olyan harmadik felfogás, amely a szellemi alkotások jogát — az alapul fekvő társadalmi viszonyok és a jogi szabályozás sajátosságainál fogva — a szocialista jogrendszer önálló ágának minősíti. E felfogás főleg arra támaszkodnék, hogy a szellemi alkotások joga körébe tartozó jogviszonyok, mint nem áruviszonyok különböznek a polgári jogi viszonyoktól, de mint nem szoros értelemben vett munkaviszonyok különböznek a munkajogi viszonyoktól is. Ilyen felfogás mellett a szellemi alkotások joga nagyjából ugyanolyan középhelyet foglalna el a polgári jog és a munkajog között, mint a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog.

A vita jelenleg eldöntetlen, a három felfogás közül az utolsónak tudomásunk szerint nincsenek is képviselői. A jelenleg általánosan elfogadott ama nézetre, amely a szellemi alkotások jogát a polgári jogba utalja, meg kell jegyezni, hogy a szellemi alkotások jogviszonyai a polgári jogban mindenesetre viszonylag különálló helyet foglalnak el, s hogy e jogviszonyokat a többi polgári jogviszonyokkal csupán az áruforma bizonyos elemeinek felhasználásában mutatkozó közösség fűzi egybe.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ПРОДУКТОВ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ПРАВА

М. Виллаги

I. Появление правовой охраны продуктов творческой деятельности исторически совпадает с началом развития капитализма. Рабочая сила, в том числе и рабочая сила творческих работников, превращается в товар и в результате этого постепенно формируются нормы, выражающие две стороны товарного отношения: с одной стороны отношения, которые закрепляют исключительное право на продукт творческой деятельности, а с другой — отношения, которые обеспечивают куплю—продажу такого продукта. Этот процесс ясно виден из буржуазной истории правовой охраны продуктов творческой деятельности. Капиталистическая наука права подходит к этому процессу превращения рабочей силы творческих работников в товар характерным для нее формальным, идеалистическим методом, рассматривая не существо этого процесса, а т. н. правовую природу форм. Такое утверждение обосновано по отношению к формировавшейся исторически впервые т. н. теории собственности и следующей за ней теории нематериальных имущественных прав, равно как и по отношению к различным теориям т. н. личных прав. Общая характерная черта всех этих теорий заключается в том, что они стараются затушевывать превращение рабочей силы творческих работников в товар и эксплуатацию человека — создателя продуктов творчества.

II. Задача социалистической науки права направлена и в этой области на рассмотрение правовых форм не в отрыве от общественного строя, а в их взаимосвязи, зна-

чит она должна анализировать прежде всего общественные отношения, составляющие при социалистических условиях основу для правовой охраны продуктов творческой деятельности. Исходным пунктом является великий поворот в обществе, повлекший за собой отмену товарного характера рабочей силы также в области умственного труда. Истинная охрана человека — создателя и самих продуктов творчества становится возможной, по сути дела, только в результате этого поворота. Общепринято в социалистической юридической науке, что правила, регулирующие правовую охрану продуктов творческой деятельности, затрагивают прежде всего отношения не имущественного, а личного характера, будучи связаны с охраной наиболее личных интересов человека. Однако к этим отношениям непосредственно примыкают отношения имущественного характера, отношения общественного использования продуктов творческой деятельности. Последние отношения отличаются опять двумя различными сторонами. С одной стороны наблюдаются отношения, посредством которых осуществляется передача продуктов творчества для общественного использования, а с другой — отношения, посредством которых создатели этих продуктов получают вознаграждение по количеству и качеству труда. Для защиты наиболее личных прав человека — создателя социалистическое право оставляет в силе запреты, формировавшиеся в связи с опубликованием продуктов творчества, охраной личных интересов авторов и правом на неприкосновенность произведений. Однако при социалистических условиях эти запреты направлены уже не на охрану товарного характера продуктов творческой деятельности, а действительно на охрану личности человека. Исходя из принципа сочетания интересов личности и общества, отношения общественного использования продуктов творческой деятельности получают форму договора. Однако эти договоры не являются уже товарными договорами. Это видно особенно из факта, что договоры, направленные на общественное использование продуктов творческой деятельности, являются вместе с тем также выражением отношений социалистического распределения: за труд создателей продуктов творчества предоставляется вознаграждение не в соответствии с действием закона стоимости, а по количеству и качеству затраченного труда. Такая сложная, многосторонняя связь отношений продуктов творческой деятельности выдвигает целый ряд правовых проблем. Дискуссионным является прежде всего вопрос о том, входит ли право регулирующие отношения, связанные с продуктами творческой деятельности, в гражданское право или в трудовое право или же составляет самостоятельную отрасль в системе социалистического права. Правоотношения, связанные с продуктами творческой деятельности, могут быть разделены по сути дела в две группы: в первую группу входят т. н. основные правоотношения, вторую же группу составляют т. н. правоотношения использования. Первые осуществляют, по существу, охрану человека-создателя в тесном смысле слова, проявляя притом абсолютные и отрицательные черты. Отношения использования имеют вторичный характер, показывая специфическую двойную структуру — во взаимоотношениях тех, кто создает продукты творчества, и тех, кто использует их, они проявляют релятивную структуру, а в отношении третьих лиц они имеют абсолютную структуру точно так, как и основные правоотношения.

LES PRINCIPES FONDAMENTAUX DE LA PROTECTION DES OEUVRES INTELLECTUELLES DANS LES SYSTEMES JURIDIQUES SOCIALISTES

Miklós Világhy

1. Historiquement, l'apparition de la protection légale des oeuvres intellectuelles coïncide avec les origines du développement du capitalisme. La capacité de travail — et aussi la capacité de travail intellectuel — se change en marchandise et, en conséquence, on est en présence du développement progressif des règles des rapports de marchandise: on voit d'un côté les règles assurant un droit exclusif sur les oeuvres intellectuelles, et d'autre côté celles qui autorisent l'achat de ces dernières. Dans l'histoire de la protection légale des oeuvres intellectuelles dans les pays bourgeois ce processus peut être très bien observé. La science bourgeoise du droit approche cette transformation en marchandise de la capacité de travail intellectuel moyennant une méthode caractérisée par son formalisme et son idéalisme; au lieu d'examiner ce qui est l'essentiel en cette matière, elle n'examine pas l'essence de ce processus mais elle se contente d'un examen de la soi-disant nature juridique des formes. On peut constater ce phénomène

relativement à la théorie prétendue de la propriété — la première entre les différentes doctrines en cette matière — comme aussi relativement à la théorie subséquente des droits patrimoniaux immatériels ainsi qu'aux différentes doctrines basées sur les droits de la personnalité. Le trait caractéristique commun de toutes ces doctrines consiste en ce qu'elles cherchent à camoufler le fait que la capacité de travail intellectuel devient une marchandise, elles essaient de dissimuler l'exploitation de l'homme créateur.

II. Dans ce domaine aussi, la science socialiste du droit a pour tâche d'examiner les formes juridiques non en elles-mêmes mais dans le cadre de l'ordre social qui est à leur base et, par conséquent, d'analyser en premier lieu les relations sociales, lesquelles dans les conditions du socialisme sont à la base de la protection légale des oeuvres intellectuelles. Le point de départ à ce sujet est représenté par le changement décisif ayant provoqué la cessation de la qualité de marchandise de la capacité de travail même dans le domaine du travail intellectuel. La vraie protection de l'homme créateur et des oeuvres intellectuelles ne devient possible qu'en conséquence de ce changement. Suivant l'opinion généralement admise par la science socialiste du droit, les règles de la protection légale des oeuvres intellectuelles sont au fond de nature personnelle et non patrimoniale et elles ont trait à la protection des intérêts les plus personnels de l'individu. Toutefois, à ces rapports personnels des rapports matériels s'attachent aussi, ceux afférents à l'utilisation des oeuvres intellectuelles. Ces rapports-là sont également d'une double nature. D'un côté ils réalisent la mise à la disposition de la société des oeuvres intellectuelles, d'autre part ils pourvoient à la récompense du travail intellectuel créateur conforme à la quantité et la qualité du travail. Pour protéger les intérêts les plus personnels de l'homme créateur, le droit socialiste fait siennes toute interdiction ayant trait à la publication des oeuvres intellectuelles, à la protection des intérêts personnels de l'auteur et à l'intégrité de l'oeuvre même. Toutefois, dans les conditions du socialisme ces interdictions protègent non pas l'oeuvre intellectuelle comme une marchandise, mais la personnalité humaine. Partant du principe de la coordination des intérêts de l'individu et de la société, les conditions de l'utilisation prennent la forme de contrats. Mais ces contrats-là ne sont non plus de contrats de marchandises. Ceci résulte notamment du fait que le contrat conclu en vue de l'utilisation sociale de l'oeuvre intellectuelle exprime en même temps les conditions socialistes de la répartition au sujet de cette oeuvre: le travail intellectuel de l'auteur est récompensé non sur la base de la loi de valeur, mais en tenant compte de la quantité et de la qualité du travail. Cette nature compliquée et multilatérale des rapports afférents aux oeuvres intellectuelles soulève de nombreux problèmes juridiques. En cette matière il apparaît comme douteux si le droit de la création intellectuelle relève du droit civil ou du droit du travail, ou bien s'il doit former une nouvelle branche du droit socialiste. Les rapports de droit relatifs à la création intellectuelle peuvent au fond être divisés en deux groupes, dont l'un est constitué par les rapports juridiques dits fondamentaux et l'autre par les rapports dits de l'utilisation. Les premiers pourvoient à la protection proprement dite de l'homme créateur et quant à leur structure ils révèlent des traits absolus et négatifs. Les rapports d'utilisation sont d'un caractère secondaire et sont d'une nature particulière double: en ce qui concerne les rapports entre l'auteur et la personne qui utilise l'oeuvre intellectuelle, ils ont une structure de relativité; en ce qui concerne cependant leurs effets extérieurs envers des tiers, ils ont le même caractère absolu que les rapports fondamentaux.